

KENT İÇİ SANAYİ ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜNE DAİR NİTEL BİR ARAŞTIRMA: İZMİR LİMAN ARDI BÖLGESİ

A Qualitative Study on the Transformation of Urban Industrial Areas: The Behind of İzmir Alsancak Port

Uğurcan AYIK¹

Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,
Coğrafya Bölümü, Gaziantep-Türkiye,
ugurcanayik@gantep.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2019-5151

Cumali ÖGEL

İstanbul Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-Türkiye
cumaliogel@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7658-5576

(Teslim: 21 Eylül 2022; Düzeltme: 24 Kasım 2022; Kabul: 14 Aralık 2022)
(Received: September 21, 2022; Revised: November 24, 2022; Accepted: December 14, 2022)

Abstract

Deindustrialization and factory closures are two currently observed phenomena that result in the fundamental transformation of cities. Recently, studies on these phenomena predominantly focus on the analysis of the deindustrialization process and tracking the employment status after the shutdown of factories through macro indicators. However, relevant literature remains weak to reveal the functional changes of the area after such processes and does not explain how the locals are affected. To fill this gap, this study is focusing on behind of Alsancak Port, a prior industrial area of İzmir. The main purpose of the study is to discuss the experiences of the employees who were disconnected from the factorial area after the shutdowns, which is the cause of such a functional change, and to shed light on the whole process through the perspective of the main actors. To achieve this, semi-structured interviews were conducted to investigate the experiences of 11 former factory workers who worked in Tekel Tobacco Factory, Sumerbank Factory, and Halkapınar Railway Repair Shop after the shutdowns. Once the interviews were transcribed and coded through the MAXQDA 2020 program. Industrialization/deindustrialization processes and the development of İzmir were the two emerging themes in this study. Within the scope of the study, it was determined that unemployment and significant alterations in the type of employment that emanate from factorial shutdowns severely affected the dynamics of the local area. Moreover, there was no predominant type of usage of the area after the functional transition. While some of the factories were left to stand idle, some factory areas currently used are mostly for educational purposes.

Keywords: Deindustrialization, Factorial Shutdowns, Qualitative Research, İzmir, The Behind of Alsancak Port

Öz

Sanayisizleşme ve fabrika kapatmalar günümüz kentleri için temel bir dönüşüm trendine aracılık eden iki güncel fenomendir. Günümüzde bu iki fenomen üzerine yapılan çalışmalar ağırlıkla makro göstergelerde sanayisizleşme süreçlerini analiz etme ve fabrika kapatma sonrası iş durumlarını, yörelerini anlamaya odaklanmaktadır. Fakat ilgili literatür, sürecin sonrasındaki mekânda meydana gelen fonksiyonel değişimi ortaya çıkarma ve yerelin değişimden nasıl etkilendiğini açıklamak açısından ise zayıf kalmaktadır. Çalışma bu boşluğu doldurmak amacıyla İzmir'in eski sanayi bölgelerinden olan Liman Ardi'ya odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı fonksiyonel değişime karşılık gelen fabrika kapatma sonrasında fabrika ile bağı kesilmiş işçilerin deneyimlerini ele almak ve değişimi ana aktörlerin gözünden aktarmaktır. Bunu gerçekleştirmek için Tekel Sigara Fabrikası, Sümerbank Basma Fabrikası ve Halkapınar Cer Atölyesi'nde çalışmış 11 eski fabrika işçisinin kapanma sonrasındaki deneyimlerini açığa çıkarabilmek amacıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen görüşmeler transkripsiyon edildikten sonra, MAXQDA 2020 programı vasıtasıyla kodlanmıştır. Görüşmelerden sanayisizleşme ve sanayisizleşme süreçleri ve İzmir'in gelişim süreci olmak üzere iki tema ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında Liman Ardi Bölgesi'nde fabrika kapanması sonrasında yerelin dinamiklerini etkileyecek işsizlik, istihdam değişimi gibi süreçlerin ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma alanında fonksiyonel değişimde baskın bir kullanımın ortaya çıkmadığı, atıl halde duran fabrikaların yanı sıra, eğitim fonksiyonu üstlenmiş alanlar da karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanayisizleşme, Fabrika Kapatmalar, Nitel Araştırma, İzmir, Liman Ardi Bölgesi

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Günümüz 21.yüzyıl kentlerinin bir önceki yüzyıldan devraldığı fonksiyonel mirasın karşılığı olan fabrikalar neoliberal yeniden yapılanmacı ekonomik modelde farklı bir yapıya bürünmektedir. 20.yüzyılın büyük işgücü istihdam eden fabrikalarının gelişmiş ve/veya gelişmekte olan kentlerde farklı fonksiyonlara hizmet edecek şekilde hızlı bir dönüşüm sürecine konu edildiği araştırmacıların çıktılarında aktarılmaktadır (Kök, 2017; Ayık & Avcı, 2020). Endüstri sonrası kent (Gospodini, 2009) veya dünya kenti gibi (Friedmann, 1986; Sassen, 1991) kavramsallaştırmalarda da karşılık bulan dönüşüm sürecindeki kentler, bünyelerindeki sanayi fonksiyonunu korusa da emek yoğun işgücü gerektiren sanayi tesisleri çoğu zaman gündelik hayat pratiklerinde somutlaşır şekilde farklı kullanımlara yerini bırakmaktadır. Finans ve hizmetler sektörüne yönelik büyümeyle tamamlanan bu süreç kapitalist kentlerin yeniden yapılanmasında ise önemli ipuçları sunma potansiyeline sahiptir (Şahin, 2020). Özellikle geçmiş yüzyılın sanayi kentleri hızlı bir şekilde finans, bilgi teknolojileri ve diğer yüksek teknolojiye dayalı işler perspektifinde yeniden yapılandırılmaktadır.

Yukarıda aktarılan ve makro ölçekte çoğu defa sanayisizleşme ile de bağlantılı ele alınan süreç günümüz kentlerinin temel trendleri arasına girmeyi başarmıştır. Türkiye’de başta akademik araştırmalar olmak üzere farklı çevrelerde kentlerdeki fonksiyonel dönüşüm konu edilmektedir (Ayık, 2018; Olcay & Nurtekin, 2020). Özellikle Türkiye’nin 1950 sonrası kentleşme sürecine öncülük etmiş İstanbul, İzmir, Ankara gibi kentlerdeki sanayi tesislerinin günümüzdeki değişen rolleri ve güncel kullanımları farklı bilim dallarına mensup araştırmacılar tarafından ele alınmaktadır (Çıkış, 2009; Uzun, 2014; Karadağ & İncedere, 2020; Cinkış & Erdin, 2022; Tunçer & Can, 2022). Bu araştırmalardaki yelpaze endüstri mirasından, sanayisizleşmeye, kentsel dönüşümden planlamaya kadar uzanmaktadır. Bu çalışmalar mevcut olanının durum tespiti, olası önlemler, planlama çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan ulusal literatürün sanayi sonrası fonksiyon olarak da ifade edebileceğimiz sürece dair iz sürme açısından zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle birkaç çalışma dışında (Almaçık, 2008; Adanalı, 2012) fabrika kapatma sonrası işçilerin ve yerelin fonksiyonel değişimden nasıl etkilendiği, fonksiyonel değişimin mekân üzerindeki etkisi, nüfus gruplarının kapatmaya

karşı nasıl konumlandığı gibi birçok soru da cevaplanmayı beklemektedir.

Türkiye’nin kentleşme-sanayileşme ilişkisinde öne çıkan kentlerinden biri de İzmir’dir. Özellikle farklı coğrafi bölgelerden göç almış kentte, 1930’lu yıllardan sonraki sanayi yatırımları Alsancak, Halkapınar, Kemeraltı ve Şehitler gibi alanlarda fabrikaların yer seçim tercihi yapmasıyla yeni sanayi merkezlerinin oluşması şeklinde gelişim göstermiştir (Ünal, 2020). Bu yerlerden biri Liman Ardı Bölgesi’dir². Karadağ & İncedere (2020)’ye göre buradaki sanayi gelişimi Halkapınar-Basmane, Çınarlı-Bayraklı- Bornova arasında uzanan sahada 1950 sonrasına gelişim göstererek kümelenme eğilimi içerisine girmiştir. Fakat 1950 öncesinde de bölgede faaliyetlerini yürüten sanayi tesisleri mevcuttur. Havagazı Fabrikası, Şarap ve İspirto Fabrikası, Elektrik Fabrikası ve Tekel Sigara Fabrikası gibi birçok sanayi tesisi tarihsel süreç içerisinde varlığını oluşturmuştur. Bu fabrikalar, zamanla büyümüş ve yakın çevresi için önemli bir istihdam kaynağı olmuştur. Fakat gerek değişen ekonomi politikalarının bir karşılığı olarak gerekse de bölgede farklı fonksiyonel kullanımların baskın olması adı geçen fabrikaların yakın zamanlarda üretimini durdurmasını da beraberinde getirmiştir. Ünal (2020)’de Liman Ardı Bölgesi İzmir’in merkezi sanayi alanı içinde ele alınmaktadır. Yazar, sanayileşmenin mekânsal gelişiminin limandan içerilere halkalar şeklinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Limanın hemen çevresini oluşturan ve günümüzde işlevsiz hale gelmiş alanı birinci halka olarak adlandırmaktadır. Yazara göre bölgede sanayi fonksiyonunun zayıflaması çöküntü alanlarının da oluşmasına neden olmuştur (Ünal, 2020 s.9). Günümüzde Liman Ardı Bölgesi’nde endüstri mirası olan alanlar, boş fabrikalar ve farklı fonksiyonel kullanımlara hizmet eden eski fabrikalarla beraber gerilemiş bir kullanım mevcuttur.

Bu çalışma, İzmir’de bulunan Liman Ardı Bölgesine odaklanmaktadır. Bölgede gerçekleşen fonksiyonel değişimin etkilerini eski fabrika işçilerinin deneyimleri üzerinden açıklamaktadır. Çalışmanın temel amacı fonksiyonel değişime karşılık gelen fabrika kapatma sonrasında fabrika ile bağı kesilmiş işçilerin deneyimlerini ele almak ve değişimi ana aktörlerin gözünden aktarmaktır. Böylece ulusal ve uluslararası literatürün ıskaladığı işçilerin fonksiyonel değişimdeki mekân deneyimleri de açığa çıkarılmış olacaktır. Çalışmanın amacına ulaşmak için belirlenmiş araştırma soruları ise şu şekildedir: 1. Fabrikaların kapatılması sonrasında bölgedeki

² Bu adlandırma Karadağ & İncedere (2020)’nin yaptıkları çalışmada kullanılmıştır. Yazarlar çalışmanın amacına uygun olduklarını düşündükleri için aynı adlandırmayı kullanmıştır. Başka

çalışmalarda araştırmacılar bölge için Liman Arkası gibi farklı adlandırmalar da kullanmıştır (Şimşek,2006; Çıkış, 2009; Ünal, 2020; Mangır, 2021).

mekânsal ve fonksiyonel değişiklikler ne yönde gerçekleşmiştir? 2. Liman Ardı Bölgesi'ndeki fonksiyonel değişimin işçilerin yaşam deneyimlerine olan etkisi nasıl gerçekleşmiştir? Ayrıca Karadağ & İncedere (2020)'de bölgeye yönelik Coğrafya, Sosyoloji ve Antropoloji gibi sosyal bilimlerin farklı kollarının araştırma eğiliminin az olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumun yer kimliği, yerel halkın katılımı, endüstri miras ve alanlarıyla kurulan bellek ilişkisinin anlaşılmasını zorlaştırdığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle çalışma nitel bir perspektiften önemli bir boşluğu doldurmaya da adaydır.

Çalışmadaki ilgili araştırma sorularının cevaplanabilmesi için Liman Ardı Bölgesi'nde faaliyet göstermiş Tekel Fabrikası, Sümerbank Basma Fabrikası, TCDD Halkapınar Cer Atölyesi'ndeki 11 eski işçiden elde edilmiş nitel bir veri setinden faydalanılmıştır. Çalışmada 11 kişiden elde edilmiş görüşmeler tümevarımsal içerik analizine tabi tutulmuş ve açık kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin analizinde ise MAXQDA 2020 programından faydalanılmıştır. En nihayetinde çalışmadaki kodlardan, kategoriler ve son aşamada ilgili temalar üretilmiştir.

Çalışma konunun kısa bir tanıtımı, amacı ve yöntemini kapsayan Giriş bölümüyle başlamaktadır. Bunu takiben sanayisizleşme ve fabrika kapatmalarına dair literatürün aktarıldığı ikinci bölümle devam etmektedir. Üçüncü bölümde nitel veri setinin toplanma süreci ve analizi detaylı olarak sunulmaktadır. Dördüncü bölümde çalışma alanının tarihi gelişimi ve konumu aktarılmaktadır. Bunu takiben ilgili veri setinin analiz edildiği Bulgular kısmıyla devam edilmektedir. Bu bölümde veri seti kapsamında yapılmış analizler aktarılmaktadır. Çalışmanın altıncı bölümü tartışmaya ayrılmıştır. Bu bölümde sanayisizleşme ve fabrika kapatmalara dair ilgili literatür ile çalışmanın bulguları paralel değerlendirilmektedir. Çalışma sonuç bölümüyle son bulmaktadır.

2. SANAYİSİZLEŞME VE FABRİKA KAPATMALAR ÜZERİNE

Sanayisizleşme süreçleri, günümüzde farklı bilim dallarına mensup araştırmacılar tarafından güncel bir fenomen olarak ele alınmaktadır (Rowthorn & Ramaswamy, 1999; Bernard vd., 2017; Yardımcı, 2020). Genel olarak ilgili literatür sanayisizleşmeyi tetikleyen faktörleri içsel ve dışsal faktörler olarak iki eksenle ele almaktadır (Tregenna, 2016; Bernard vd., 2017). Küreselleşme ve doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte sanayi üretiminde meydana gelen verimlilik

sanayisizleşme süreçlerini tetikleyen ana etkenlerdir (Tregenna, 2016).

İlgili literatürde verimlilik, sanayi üretiminde teknoloji yönündeki pozitif gelişimle paralel şekilde de değerlendirilmektedir. Bu aşamada verimliliği etkileyen önemli parametrelerden biri robotik üretimdir. Robotik üretimle beraber birçok vasıfsız ve yarı vasıflı, hatta vasıflı işçi işsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (World Economic Forum, 2020). Ayrıca kentlerde yer almış büyük sanayi tesislerinde çalışan işçiler, teknolojik yenilikle gelen verimlilik süreçlerinde işsiz kalabilmektedir. Bir taraftan üretkenlik artışı sanayi ürünlerinin daha ucuza üretilmesini sağlarken, diğer taraftan talebi canlandırıcı bir etki de yapmaktadır (Kandžija vd., 2017). Böylece işgücündeki değişim somut bir nedenselliğe bağlanabilmektedir. Bu süreçte gelişmiş ülkelerde bilgi yoğun üretime geçilmesi emek yoğun işgücüne olan talebi azaltmış, sanayisizleşme çalışmalarında verimlilik meselesiyle bağlantılı emek gücünün değişimini öne çıkaran çalışmalar belirgin hale gelmiştir (Frey & Osborne, 2013; Cohen & Kristal, 2015).

Sanayisizleşme ve bunun mekânsal müdahale formu olarak değerlendirilebilecek fabrika kapatma günümüz kentleri için birbiriyle ilintili iki fenomendir. Sanayisizleşme neoliberal yeniden yapılanmacı ekonomi modelinin yansımalarını sunabilirken (Telford, 2022), fabrika kapatmalar ise özellikle büyük kentlerdeki dönüşüm sürecinin mekânsal izlerinin çoğu zaman somut karşılıklarını sunmaktadır. Özellikle yerelin gelişmesi ve ekonomik sürdürülebilirliğin devamı için büyük fabrikalar klasik kalkınma kuramı açısından uzunca zamanlar önemini korumuştur. Fakat neoliberal yeniden yapılanmada hükümetler fabrika kapatma hamlelerini başarı olarak da değerlendirebilmektedir. Clark'ın 1940'taki formülasyonundan ilham aldığı anlaşılan bu bakış açısında sanayiden hizmetlere doğru gerçekleşen dönüşümün gelişmiş ekonomilerde normal bir süreç olduğu belirtilmektedir. Bir ekonomi ne kadar fazla gelişirse imalattan hizmetlere doğru bir geçişin olacağı da vurgulanmaktadır (Clark, 1940).

Fabrika kapatmalara dair olan çalışmalar fabrikaların kapanması sonrasında işçilerin durumu, iş yörüngeleri, istihdam durumu ve kapatmanın yerele/bölgeye olan etkilerini ele alma eğilimindedir (Chapain & Murie, 2008; Irving vd., 2022). Çoğu zaman yerel veya bölgesel ölçekte biricik önemi olan büyük fabrikaların kapanması beraberinde mekânı da kapsayan toplumsal birçok etkinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. İlgili literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında araştırmacıların fabrika kapatmalara dair odaklandığı ilk husus kapanmanın en doğal ve can yakıcı sorunu olan yerel ekonominin

zayıflaması tespitidir (Chapain & Murie, 2008; Beer, 2018). Herhangi büyük ölçekli bir fabrikanın yereli kalkındırma gücü akılda tutulduğunda, yok olmanın ortaya çıkardığı ilk etki istihdamda görülen ani ve keskin daralma ile kendisini belli etmektedir. Çoğu zaman sermaye sahiplerinin fabrikanın bulunduğu yerde veya yakın çevresinden istihdamı sağlaması yereldeki istihdamın daralmasının ana nedenidir (Chapain & Murie, 2008). Beer (2018) bu açıdan kritik bulgular aktarmaktadır. Yazarın örnekleminde yer alan Kuzey Adalie'deki Bridgestone Lastik Fabrikası'nın kapanma sürecine dair yaptığı analizdeki belirgin etkilerden biri işsizlik rakamlarındaki artıştır. İşsizlik oranı 2006- 2011 arasında %6'dan %7'ye yükselmiştir. 2016'da ise %8,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, ulusal orandan %3 daha yüksek bir değere karşılık gelmektedir. Ayrıca bölge için imalat sanayi istihdamında da 2001'den 2016'ya kadar bir düşüş eğilimi görüldüğü aktarılmaktadır (Beer, 2018).

Fabrika kapatmalar ve istihdam çıktılarını ele alan çalışmalarda bir diğer tespit belirli bir süre zarfında işçilerin çoğunun işgücü piyasasına tekrardan girmesi üzerinedir (Pinch & Mason, 1991; Bailey vd., 2012). Bu durum fabrikanın kapatılması sonrasında ani gelişen işsizliğin, mevcut işgücü piyasası tarafından absorbe edilebildiği gerçeğinin kavranmasına dair araştırmacılara ipucu sunmaktadır. Fakat buradaki kritik nokta fabrika sonrası istihdamın niteliği ile ilgilidir. Bu durum kent ekonomilerindeki hizmetler sektörünün hızlı büyümesiyle paralel işleyen bir süreçtir.

Esasında sanayisizleşme ve endüstri sonrası kent tartışmalarında da atıfta bulunulan hizmetler sektöründeki gelişim (Bailey vd., 2012; Beer, 2015) çoğu zaman fabrika sonrası güvencesiz çalışma koşullarını doğurmaktadır. Böyle bir güvencesiz çalışma ortamında fabrika sonrası yeni iş deneyimlerinde gelir seviyesinde azalmalar yaşanmaktadır. Çeşitli kayıplarla karşı karşıya kalınmaktadır (Beer, 2015; Beer, 2018). Yapılan birçok çalışmada çoğu zaman emek yoğun işgücü çalıştıran bu fabrikalarda kapatma sürecinden etkilenen en dezavantajlı grubun vasıfsız işçiler olduğu da aktarılan önemli tespitler arasında gelmektedir (Hinde, 1994). Birçok hanehalkı fabrikanın kapanması sonrasında mutluluk düzeylerinde düşüşler yaşamış (Tomaney vd., 1999) ve kötü sağlık koşullarına maruz kalmıştır (Ziersch vd., 2014). Kent içinde yer almış fabrikaların yukarıda aktarılan ve çoğu zaman negatif olma haliyle karakterize olan etkileri fabrikaların sadece çalışılan yer olmanın ötesinde anlamlar barındırdığı gibi bir sonucun karşımıza çıktığını anlamamızı sağlar. Fabrikada çalışan işçi ve ailesi daha sonra mahalle,

yerel, bölge hatta bazı durumlarda ulusal ölçekte büyük bir fabrikanın kapanmasının çoklu etkileri olabilmektedir.

Fabrika kapatmalara dair etkiler geniş bir perspektifte şekillenirken, bazı araştırmacılar ilgili literatürün eksiklikleri olduğunu vurgulamaktadır. Chapin ve Murie (2008) bu eksiklerden birini mahalleyi de içine alan mekânsal etkilerin araştırılmasının ihmal edilmesinde kendisini gösterdiğini belirtmektedir. Ayrıca işten çıkarılmış işçilerle aynı mahallede yaşayan diğer hanelerin veya işçilerin süreçten nasıl etkilendiğine dair etkinin açığa çıkarılmasına olan ilginin de zayıf olduğunu aktarmaktadır. Yazarlar buradan hareketle yaptığı çalışmada ele aldığı MG Rover Fabrikası'nın mekânsal etkilerinin yerele ek olarak alt bölgesel ölçekte kendisini gösterdiğini aktarmaktadır. Özellikle işçi konutları Birmingham, Bromsgrove, Dudley gibi farklı yerleri kapsayacak düzeydedir. Dolayısıyla fabrika kapanması sonrası etkilerin alt bölgesel ölçekte gerçekleştiği yazarlar tarafından aktarılmaktadır. Ayrıca yazarlar fabrika kapatmaya yönelik ekonomik etkileri ise bölgesel ölçekteki işsizlik oranlarıyla aktarmaktadır. Nisan 2005'ten Nisan 2007'ye kadar olan devrede iş arama oranı Longbridge'de %16,6'dan %25,8'e, Northfied'da %17,2'den %24'e, Bromsgrovdada %10,3'ten %16,3'e, Dudley'de ise %16,2'den %24,7'ye yükselmiştir. Bu durum fabrikanın etki sahasında kalan yerlerdeki işsizliğin 2 yıl gibi uzun bir zaman diliminde arttığına dair somut veriler teşkil etmektedir. Nihayetinde işsizliğin fabrikanın kapatılmasından hemen sonra absorbe edilebildiği, fakat 2 yıllık sürede tekrardan arttığı tespiti yapılmaktadır (Chapain & Murie, 2008).

Fabrika kapatmalara dair literatürdeki bir diğer eksiklik sonraki sürecin araştırılma eğiliminin düşük olmasıyla ilgilidir (Beer vd., 2019; Irving vd., 2022). Örneğin Irving vd., (2022)'de kapanmaya katkıda bulunan ekonomik ve politik koşulların araştırmacılar tarafından araştırılma eğiliminin güçlü olduğundan bahsedilmektedir. Fakat kapanmadan etkilenen işçilerin veya diğer toplumsal grupların kapanma sonrası süreçten nasıl etkilendiğini, kapatmanın etkilerini hafifletmek için oluşturulan hükümet politikalarının başarılı olup olmadığı hakkında çok az şeyin bilindiğini aktarmaktadır. Buna benzer bir şekilde Beer vd., (2019)'da ise, imalat ve ilgili sektörlerde vasıflı ve vasıfsız istihdamdan ayrılan işçilerin nasıl iş buldukları, kariyerlerini yeniden kurma süreçleri, kendilerini ve ailelerini nasıl ayakta tuttukları hakkında çok az şey bilindiğini belirtmektedir.

3. METODOLOJİ

Nitel araştırmalar doğası gereği küçük bir gruptan derinlemesine bilgi almayı amaçlar (Baltacı, 2019) ve genelleştirmelerden ziyade olayların nedenselliklerine odaklanır. Bu nedenle nicel araştırmalardaki geniş kitlelere ulaşma, nitel yöntemlere dayalı araştırmalarda daha sınırlı bir örneklem grubuyla karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde nitel yöntemlere dayalı araştırmalarda daha küçük bir gruptan daha detaylı bilgiler alınması esastır. Bu çalışmada Liman Ardı Bölgesi'nde faaliyette bulunmuş Tekel Fabrikası, Sümerbank Basma Fabrikası, TCDD Halkapınar Cer Atölyesi'nde çalışmış işçilerin fabrikaların kapanması sonrasındaki deneyimlerini açığa çıkarabilmek amacıyla nitel bir veri seti oluşturulmuştur. Özellikle bu çalışmada Beer, ve diğerleri (2019)'da vurgulanan fabrika kapanması sonrası sürecin araştırılmasında nitel veri toplamanın oldukça kritik öneme olduğu tezi dikkate alınmıştır. Böylece sürecin sonrasına dair mekânsal deneyimler açığa çıkarılabilecektir. Ayrıca fabrika kapanması sonrası gerçekleşen fonksiyonel değişimlerin yansımaları bölgenin ana kullanıcılarının gözünden de aktarılabilecektir. Çalışmada üç fabrikanın seçilmesinin ise iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi çalışma kapsamına alınmış fabrikalar bölgede diğerlerinden etki anlamında önde gelmektedir. İkincisi ise üç fabrikanın kapanma tarihi günümüze daha yakındır. Bu nedenle bu fabrikalarda çalışmış işçilere ulaşmak diğerlerine göre daha kolay olmuştur.

Çalışmada örneklemin seçilmesinde nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemleri tercih edilmiştir. Olasılığa dayalı olmayan (amaçlı) örnekleme yöntemleri nicel araştırmaların yapısına uygun olan olasılıklı yöntemlerin aksine, zengin bir bilgiye sahip olunan durumlarda detaylı bilgi alınmasına elverişlidir (Patton, 2002). Bu çalışmada olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden olan kartopu (zincirleme) örneklem tercih edilmiştir. Kartopu örneklem ilgili literatürde toplumsal alandaki marjinal kesimleri araştırırken başvurulabilecek bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Fakat burada seçilecek kişi dünyanın farklı yerlerindeki bilim insanları, büyük banka ve şirketlerin yönetimindeki kişiler veya örgütlü bir suç ailesinin üyeleri de olabilir. Kartopu örnekleme kritik husus ağ içinde yer alan her bir kişinin diğerleriyle dolaylı veya doğrudan bağının olmasıdır. Bu durum esasında bağlantılar ağına karşılık gelmektedir (Neuman, 2014). Bu çalışmada Liman Ardı Bölgesi'nde çalışmış 11 eski fabrika işçisi birbirleriyle doğrudan veya dolaylı bir bağlantı ağı içindedir. Geçmiş deneyimler ve kurulan arkadaşlıklar örnekleme yer alan her kişinin diğerine araştırmacıyı ulaştırmasında etkili olmuştur.

Çalışma kapsamında ilgili örneklem büyüklüğünün oluşturulmasında veri doygunluğu esas alınmıştır. Araştırmacılar saha araştırması öncesinde yarı yapılandırılmış şekilde oluşturulmuş görüşme formlarını örneklem grup içinde yer alan bireylere uygulamıştır. Bu aşamada yarı yapılandırılmış görüşme formları araştırmacılara avantajlar sağlama imkânı sunmaktadır. Özellikle çalışma öncesinde araştırmacıların ellerinde hazır bir soru formunun bulunması, görüşmenin planlı bir şekilde yürütülmesinde yardımcı olmuştur. Buna karşılık yarı yapılandırılmış görüşmelerin doğası gereği araştırmacıların yeni sorular ekleyebilmesi/çıkarabilmesi de görüşmelerin daha verimli gerçekleştirilmesine katkı sağlamıştır. Araştırmacılar 11 eski fabrika çalışanıyla yaptıkları görüşmelerde aynı cevapların alınması üzerine görüşmelere son vermiştir. Bu durum araştırmacılar tarafından veri doygunluğuna ulaşıldığının kanıtı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında 11 kişiyle gerçekleştirilmiş görüşmelerdeki 10 kişi erkek, 1 kişi ise kadındır. Örnekleme erkeklerin yoğunlukta olması çalışma konusu ile de yakından ilişkilidir. Geçmişte faaliyet yürütmüş büyük fabrikalarda çalışan baskın işçi nüfusunun erkek olduğu bilinen bir gerçekliktir. Çalışma durumlarına bakıldığında örneklem grubun iş durumuna uygun bir yapının karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır. Çalışmaya katılım göstermiş 11 eski fabrika işçisinin 8'i doğrudan emekli olup, aktif çalışma hayatına son vermiştir. 2 kişi ise emekli olmasına rağmen çalışmakta, 1 kişi ise aktif iş hayatına emekli olmadan devam etmektedir. Görüşmecilerin ağırlıklı eğitimi ilköğretim düzeyindedir. 2 görüşmeci ortaokul, 1 görüşmeci lise, 1 görüşmeci de lisans düzeyinde eğitime sahiptir (Tablo 1).

Görüşmelerin ortalama süresi 39 dakikadır. Elde edilen görüşmeler tümevarımsal içerik analizine tabi tutularak, MAXQDA 2020 programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Kodlamada açık kodlama tercih edilmiştir. İlgili görüşmelerden elde edilen iki tema bulunmaktadır. Bu temalardan birincisi "Sanayileşme ve Sanayisizleşme Süreci", diğeri ise "İzmir'in Gelişim Sürecidir". İlk temada görüşmeciler fabrika dönemi, fabrika kapanması ve fabrika sonrası olmak üzere gerçekleşen değişimi üç kategoride ifade etmiştir. Bu kategoriler tarihsel gelişim sürecine paralel olarak toplumsal yapı, çalışma süresi, özelleştirmeler, fonksiyonel değişim gibi kodlarla ifade edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen ikinci tema ilki kadar güçlü olmamakla beraber İzmir'in Gelişim Sürecidir. Bu tema altında kentsel politikalar, kentsel dinamikler, kentleşme ve fonksiyonel özellikler temaları oluşmuştur. Bu temaların altında hükümet ve belediye politikalarından, kentleşmeye etki eden faktörlere kadar geniş bir yelpazede kodlamalar gerçekleştirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 1- Görüşmecilerin demografik bilgileri
Table 1- Demographic information of the interviewees

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Çalışma Durumu	Eğitim Durumu
G1	Erkek	68	Emekli	İlkokul
G2	Erkek	61	Emekli	Lise
G3	Erkek	75	Emekli/Serbest Meslek	İlkokul
G4	Kadın	74	Emekli/Muhtar	Ortaokul
G5	Erkek	56	Serbest Meslek	Lisans
G6	Erkek	54	Emekli	Ortaokul
G7	Erkek	73	Emekli	İlkokul
G8	Erkek	73	Emekli	İlkokul
G9	Erkek	64	Emekli	İlkokul
G10	Erkek	71	Emekli	İlkokul
G11	Erkek	65	Emekli	İlkokul

Tablo 2- Görüşmelerden elde edilmiş kod kitabı
Table 2- Code book from interviews

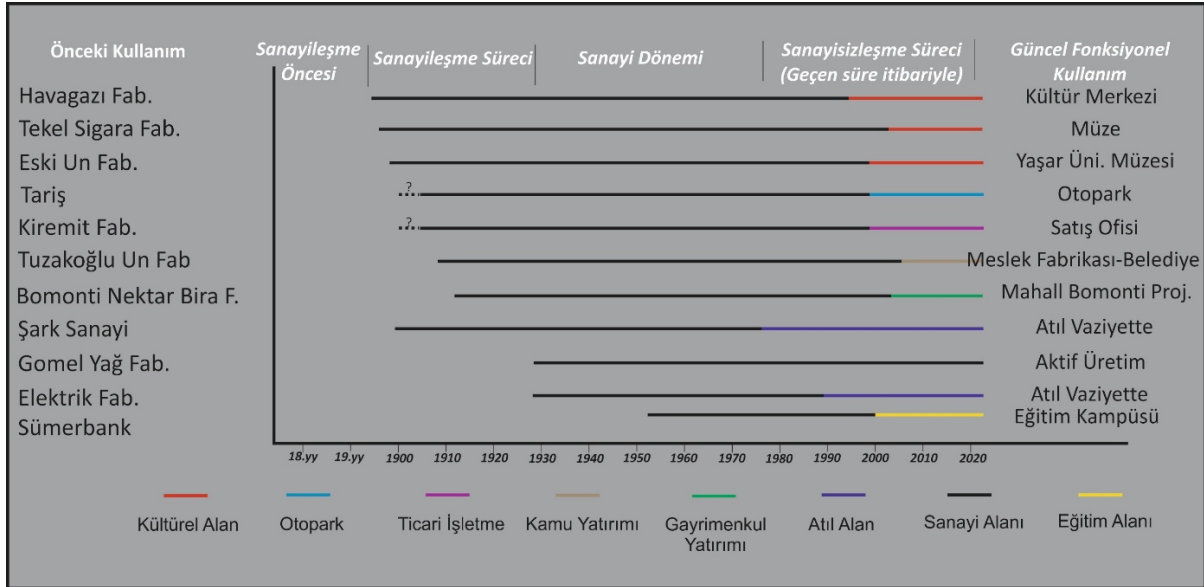
TEMA	KATEGORİ	KOD
Sanayileşme ve Sanayisizleşme Süreci	1. Fabrika Dönemi	1.1. Toplumsal Yapı
		1.2. Vasıfsız İşçi
		1.3. Liman Ardi Bölgesi
		1.4. Kanaatkâr İşçi Tipi
		1.5. İşçi İlişkileri
		1.6. Büyük Fabrikalar
		1.7. Ekonomik Duruma Etkisi
		1.8. Fabrikada İşe Başlama
		1.9. Çalışma Süresi
		1.10. Çalışma Şartları
	1.11. İstihdam Kaynağı	
	2. Fabrika Kapanması	2.1. Siyasi Müdahaleler
		2.2. Zamansallık
2.3. Teknoloji Etkisi		
2.4. Yerele Etkisi		
2.5. Özelleştirmeler		
3. Fabrika Sonrası	3.1. Kentsel Gelişmişlik	
	3.2. Nüfus Değişimi	
	3.3. Zorunlu Göç	
	3.4. Hayat Pahalılığı	
	3.5. İşsizlik	
	3.6. Geçmişe Özlem	
	3.7. Ucuz İşgücü	
	3.8. Atıl Durma	
	3.9. Fonksiyonel Değişim	
	3.10. Rant Potansiyeli	
	3.11. İstihdam	
	3.12. İşçi Bağları	
	3.13. Aile Yapısı	
İzmir'in Gelişim Süreci	1. Kentsel Politikalar	1.1. Hükümet Politikaları
		1.2. Belediye Hizmetleri
	2. Kentsel Dinamikler	2.1. Kentsel Sorunlar
		2.2. Toplumsal Ayırışma
		2.3. Kentsel Aidiyet
	3. Kentleşme	3.1. Üniversitelerin Rolü
		3.2. Ekonomik Sebepler
		3.3. Gecekondulaşma
		3.4. Nüfuslanma Süreci
	4. Fonksiyonel Özellikler	4.1. Ulaşım Fonksiyonu
		4.2. Tarım Fonksiyonu
		4.3. Hizmet Fonksiyonu
		4.4. Sanayi Fonksiyonu

4. LİMANARDI BÖLGESİ: KONUMU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Liman ve çevresinin yerleşim tarihi eskiye dayanmaktadır. Özellikle M.Ö. 3000’li yıllarda yerleşim serüveni başlamakta (Akurgal, 1983 atfen; Yıldız, 2012), daha sonraki süreçte İyonlar ve Lidyalılar hakimiyet kurmuştur. M.Ö. 545’te Perslerin yerleşmeyi işgal etmesi, daha sonra Büyük İskender’in Anadolu’ya gelmesiyle son bulmuştur. İskender’in gelmesiyle kent (Smyrna) Kadifekale eteklerindeki yeni yerine taşınmıştır (Çiçek, 2006). Bu durum aynı zamanda savaş sebebiyle nüfusun yeniden yerleşme hareketi gerçekleştirdiğinin de somut kanıtlarını sunmaktadır. İlerleyen yüzyıllarda Roma İmparatorluğu, Bizans (Ayönü, 2009) ve 1076-1095 yılları arasında Çaka Bey’in hakimiyeti bölgedeki Türk varlığını da mümkün kılmıştır (İlgürel, 1993). Bölgede farklı zaman dilimlerinde hakimiyet mücadeleleri ise ilerleyen yüzyıllarda devam etmiştir. Türk hakimiyeti ise Osmanlı’nın almasıyla iyice pekiştirilmiştir.

Sanayi Devrimi’nden Osmanlı’da etkilenen ilk kentlerden biri olan İzmir’de limanın hemen ardında ilk fabrikalar kurulmaya başlamıştır. İzmir’de en önemli sanayi girişimi 1795 yılında Fransızların yaptırdığı Basmahanedir (EBSO 1995 atfen; Karataş, 2006, s. 192). Bölgede ayrıca Havagazı Fabrikası,

buharlı değirmenler, buz fabrikaları da bulunmaktadır. İngilizlerin öncülüğünde Şark Sanayi Fabrikası ve İzmir Pamuklu Mensucat Fabrikası kurulmuş ardından 1886 yılında Tütün-Sigara Fabrikası kurulmuştur. Limanın hemen ardında gelişen sanayi alanı yeni bir nüfus kitlesini kendisine çekmiştir. 13 Eylül 1922 tarihinde yaşanan Büyük İzmir Yangını sonrası harap hale gelen kentin yeniden planlanması 1925 yılında Prost-Danger planı ile olmuştur (Güngördü & Güner, 2019). Bu planda limanın arkasında kalan Halkapınar çevresi sanayi tesislerinin ayrılacağı alan olarak tasarlanmıştır (Ünverdi, 2004 atfen; Karataş 2006). 1950 sonrasında limandaki sanayi tesisleri kuzeye doğru ilerleyerek Turan’a kadar yayılmıştır (Karadağ, 2000). Yeni sanayi alanının yüklenme boşaltma ihtiyacını karşılayamaması nedeniyle 1955 yılında yeni bir liman yapımına başlanmış ve 1959 yılında Alsancak Limanının yapımı bitirilmiştir (Baran & Atay, 2010, s. 73). 1980 sonrasında kent içi sanayi alanlarının taşınması kararları nedeniyle Liman Ardı Bölgesi’nde fabrikaların kapanma süreci hızlanmıştır. Bu durum bölgedeki sanayileşme süreçlerini analiz edebilmenin yanında, sanayisizleşmenin de hangi yıllardan itibaren yaygınlık kazandığına dair bilgi verebilmektedir. Özellikle bölgede fabrika kapatmalarla belirginleşen sanayisizleşme eğilimleri, 1980 yılında başlamasına rağmen, eğilimin şiddetini arttırdığı yılların 2000’li yıllardan sonra gerçekleşmeye başladığı anlaşılmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1- Liman Ardı Bölgesi’nde yıllara göre sanayileşme ve sanayisizleşme süreçleri

Figure 1- Industrialization and deindustrialization processes by years in the behind of Alsancak Port

Bölgede Sümerbank Basma Fabrikası, Tekel Fabrikası gibi kamu sermayesiyle kurulmuş fabrikalar etkileri bugüne kadar gelen izler bırakmıştır. Bu fabrikalar coğrafi olarak Liman Ardı Bölgesi'nin güney ve doğusunda yer seçim tercihi gerçekleştirmiştir. Günümüzde İzmir Limanı'nın güneyindeki Liman Caddesi'nden iç kesimlere doğru olan alan sanayi faaliyetlerinin esas yoğunlaştığı yerlere tekabül etmektedir. Bununla birlikte bölgede Şehitler ve İşçiler Caddesi olmak üzere fonksiyonel yapıyı ulaşım açısından güçlendiren yolların varlığı da söz konusudur. Bölgenin batısındaki demiryolu hattı ise yine ulaşım fonksiyonunu güçlendiren bir başka etkidir. Denizyolu, karayolu ve demiryolu açısından bölgeye bakıldığında alandaki sanayi varlığının esasında ulaşım hatlarının çeşitliliği ile de alakalı olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 2).

20.yüzyılın ortalarından sonra sanayi fonksiyonunun belirgin hale geldiği bölgede 1980 sonrası Türkiye'nin makro ekonomi politikalarındaki değişimler nedeniyle değişimlerin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Tarihsel süreçte bölge ile özdeş hale gelmiş Havagazı Fabrikası, Tekel Fabrikası, Un Fabrikaları, Tariş, Bomonti-Nektar Bira Fabrikası, Şark Sanayi, Sümerbank Basma Sanayi ve Elektrik Fabrikası hızlı bir şekilde üretimine son vererek sanayi fonksiyonlarını terk etmiştir. Farklı zamanlarda gerçekleştiği anlaşılan bu dönüşümler, bölgenin sanayi alanı olma halinin terkinin, dolayısıyla farklı fonksiyonel kullanımların da doğmasını getirmiştir. Günümüzde çalışma alanındaki kimi yerlerde eğitim fonksiyonu baskınken, kimi eski fabrikaların bulunduğu alanlar endüstri mirası kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki birçok fabrika binası kurs, küçük üretim tesisi gibi yan ve geçici amaçlarla kullanılmaktadır. Diğer taraftan ise Mahall Bomonti gibi marka gayrimenkul yatırımlarının bölgedeki varlığı gelecekteki dönüşüm trendini göstermektedir (Fotoğraf 1). Bölgeye komşu olan güneydeki Ege Mahallesi'nde başlamış kentsel

dönüşüm hamleleri bulunmaktadır. Planlama süreçlerindeki belirsizliklerin çözülmesi sonrası alandaki fonksiyonel değişimin konuta doğru olacağı düşünülmektedir.

Şekil 2- Liman Ardı ve çevresinde kurulmuş eski fabrikaların dağılışı. Fabrikaların belirlenmesinde İzmir Kalkınma Ajansı'nın verilerinden faydalanılmıştır.

Figure 2- The distribution of the old factories established behind of Alsancak Port and around. The İzmir Development Agency's datas were used in the determination of the factories.

Fotoğraf 1- Güncel coğrafi görünümde Liman Ardı Bölgesi'nin eski fabrikaları. Kaynak: Cumali Ögel Fotoğraf Arşivi
Photo 1- Current geographical view of old factories behind of Alsancak Port. Source: Cumali Ogel Photo Archive

5. BULGULAR VE ANALİZ

5.1. Eskiler Zordu Ama Güzeldi!

Çalışma kapsamında elde edilmiş temaların birincisi çalışma alanını kapsayan Liman Ardı Bölgesi'nin sanayileşme ve sanayisizleşme sürecidir. Bu tema esasında çalışma kapsamında görüşmecilerin düşüncelerini en fazla dile getirdiği bölüme karşılık gelmektedir. Tema altında aktarılanlar ve bunların kodlanmasıyla elde edilen kategori ve kodlar ise yönelimin somutlaşmasına, fabrika döneminin ilk zamanlarındaki sanayileşme sürecinin yansımalarını değerlendirmemize imkân tanımaktadır. Bu aşamada vurgulanması gereken ilk nokta görüşmecilerin Liman Ardı Bölgesi'ndeki sanayileşme sürecinin ilk evrelerine dair yaptıkları tespitlerdir. Elde edilen görüşmeler, katılımcıların sanayileşme sürecinde Liman Ardı Bölgesi'ni sanayi fonksiyonuyla özdeş halde kavradığını göstermektedir. Aktarımlarda Liman Ardı Bölgesi ve çevresinde sanayinin tetiklediği gelişimin somut kanıtları okunabilmektedir. Sanayiye bağlı olarak şekillenmiş yerleşme, iş sahaları gibi farklı noktalar da görüşmeciler tarafından bu tema altında işlenmiştir.

“Mesela Sümerbank'ın önünden böyle gidiyordun. Şey vardı mesela yağ kombinesi vardı Tariş'in. Orada zaten az ilerde geçtiğin zaman oraları roman mahallesiydi” (G1, Erkek, İlkokul, 68).

“İşçiler Caddesi unutmama bak. Çok önemli bir konu bu. İşçiler Caddesi'nde Kurtuluş Savaşı'ndan önce de sanayi vardı. Oradaki bazı sanayiler, çoğu genellikle giyim-kuşam, dokuma endüstrisi üzerinedir. Daha sonra Tariş ve Sümerbank'ın kurulması o bölgedeki sanayiye geliştirici bir etki yaptı anlayacağın. Mesela ben 1975'li yıllarda o zamanki metruk binaları gezdiğimde Yunanlılardan kalma Buz Fabrikası bile gördüm. Orası anlayacağın bir endüstri yeriydi” (G2, Erkek, Lise, 61).

Görüşmecilerin çalışma alanındaki fabrikalaşma dönemindeki sanayi vurgusu ilgili kategori altındaki Büyük Fabrikalar koduyla tamamlanmaktadır. Görüşmecilerin aktarımlarından anlaşıldığı kadarıyla Liman Ardı Bölgesi'nde başta Sümerbank olmak üzere, Tekel Tütün Depoları, Tekel Sigara Fabrikası, Kula Mensucat, Tariş gibi büyük fabrikalar bulunmaktadır. Bu fabrikaların istihdam kapasitesi etki sahalarını genişlettiği gibi, bölgedeki sanayi fonksiyonunun baskın olmasındaki ana kriterdir.

“Büyük ağır sanayiler olarak vardı. Özellikle pamuk ve tekstil çok yoğundu. Hem devlet Sümerbank olarak hem de özel şirketler vardı.

Şark Sanayi vardı. Sümerbank'ın hemen yanında. Pamuk Mensucat vardı Halkapınar'da. Taç Sanayi vardı. Kula Mensucat vardı. Kula Mensucat Türkiye'nin ilk tekstil fabrikasıydı. Taç Sanayi yine Yahudilerin, ama Türk vatandaşlarıydı. Demiryolu vardı. Alsancak ve Halkapınar'da onarım atölyeleri vardı. Türkiye Mahsulleri Ofisi vardı. Tariş üzüm, yağ kombinaları vardı. Çiğli Tariş Fabrikası vardı. Orası da çok iyiydi. Teknolojik olarak da bizden daha iyiydi” (G7, Erkek, İlkokul, 73).

20.yüzyılın özellikle 1960-70'li yıllarının temel özelliği, dünyada fordist üretime karşılık gelen büyük fabrikaların baskın olmasıdır. Sanayi Devrimi ve sonrasındaki gelişmeler, 20.yüzyılın başından itibaren hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde büyük işgücü gerektiren fabrikaların yerleşme dokusunda baskın olmasıyla sonuçlanmıştır. Fordist üretimde işgücünün rasyonalize edilmesi ve her bir üretim safhasının ayrı bantlarda adeta yerinden kıpırdamayan işçilerle gerçekleştirilmesi mümkün hale gelmiştir (Harvey, 2012, s. 127).

Türkiye'de 1923 sonrası genç Cumhuriyetin sanayileşme atılımları 1950 sonrasında farklı ekonomik politikaları eşliğinde gelişimini sürdürmüştür (Avcı , 2000). Bu süreçte özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara sanayileşme politikalarından en fazla etkilenen kentler arasında gelmektedir. Büyük fabrikaların bu kentlerimizde yer seçim tercihi gerçekleştirmiş olması, kırsal alandan göçleri beslediği gibi, sanayi fonksiyonunun belirginleşmesine, bununla beraber gecekondulaşma, hızlı nüfus artışı gibi kentsel sorunların doğmasını da beraberinde getirmiştir. Görüşmelerden elde edilenler, yukarıda aktarılan ve belirli büyük fabrikalarla özdeşleştiği anlaşılan Liman Ardı Bölgesi'nde fabrikaların en önemli olumlu etkilerinin istihdam yaratma kapasiteleri olduğunu göstermektedir. Görüşmeciler Tekel, Sümerbank, TARİŞ gibi büyük fabrikaların aktif olduğu dönemlerde 3000-5000 kişinin çalıştığını belirtmektedir. Ayrıca bu durum görüşmeciler tarafından ekonomik duruma olumlu bir etkiyle de paralel olarak değerlendirilmektedir. Fabrikalardaki istihdamın büyük ölçekli olması, yereldeki bireylerin iş bulmasını kolaylaştırmaktadır.

“Bizim fabrikada 3500-4000 kişi vardı. Yaprak, tütün deposu vardı. Karşıda mağazaları vardı. Onların tütün açma dönemleri mevsimlik zamanı 10.000 kişi oluyordu. Her muhite, servis vardı belediyenin. O derece yani” (G11, Erkek, İlkokul, 65).

“Burada insanlar ekmek yiyordu. Hakikaten 23 sene çalıştık. Çocuğumuza helalinden ekmek kazandırdık. Ayrıca Özkanlar gibi elit bir yerde daire sahibi olduk” (G8, Erkek, İlkokul, 73).

Yukarıda fabrika dönemi kategorisi altında büyük fabrikalar, istihdam kaynağı, ekonomik duruma etki altında üç ayrı kodla olumlu perspektifte değerlendirilen Liman Ardı Bölgesi'ndeki fabrikaların çalışma şartları ise kendi dönemine özgü yapılarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada görüşmeciler tarafından aktarılanlar esasında Türkiye'de 20.yüzyılın ortalarından sonraki sanayileşme sürecindeki fabrikaların çalışma şartlarına dair somut bilgiler sunmaktadır. Esasında görüşmecilerin aktarımları Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerdeki sanayinin çalışma şartlarını göstermektedir. Günümüzde geline süreçte de gerek medya gerekse akademik çevrelerde güvencesiz çalışma şartları tartışılmaktadır. Burada mevcut durumu bir diğeriyle bağdaştıran kod ise vasıfsız işçilerdir. İşçiler doğrudan veya dolaylı bir şekilde fabrikalarda vasıfsız işçi statüsünde olduklarının farkındadır. Bu iki kodun aktarımları bu açıdan birbirini tamamlar niteliktedir. Vasıfsız statüde kol gücüne dayalı emek, dönemin Liman Ardı Bölgesi'ndeki işçileri tanımlayan ana özelliklerin başında gelmektedir. İşçilerin fabrikada işe başlama süreci ise bu yapıya uygun şekilde bir kriter eşliğinde gerçekleşmemektedir. Çoğu zaman tanıdık, eş dost vasıtasıyla büyük fabrikaların işgücü ihtiyacı karşılanmaktadır.

“Ya oldu evet. Kolunu kaptıran oldu. Çok sık olmazdı. Ufak tefek şeyler olurdu. Basma kumaş bölümlerinde birkaç ağır vaka oldu. Kolunu kaptıranlar oldu mesela. Tozlu yerlerde çalışanlar tüberküloza yakalandı. İş kazaları maalesef oluyordu. Neticede 3500 kişi çalışıyor. O dönemde iş sağlığı tedbirleri daha azdı. Pamuk sektörüydü bu fabrika. İş sağlığı diye bir şey yoktu. Bunlardan mahrumduk yani maskelerimiz yoktu. Mesela o tozun içinde çalışırdık. Kulaklıklarımız yoktu. Yani ben gelirdim gece ikide uyurdum. 5-6 saat sonra kalktığımda gözlerimin çapaklarından pamuk çıkarırdım” (G7, Erkek, İlkokul, 73).

“Ben tek elde çalışırken palyeyi omuzuma koyup zemin kattan 7. kata çıkarırdım. 55 kilo. Yorulmak nedir bilmiyordum” (G9, Erkek, İlkokul, 64).

Sanayi fonksiyonu ve fabrikaya dair zorlu çalışma şartlarından başka son olarak yorumlanabilecek kod ise böyle bir yapının tersine olumlu bir yapıda şekillendiği anlaşılan toplumsal yapının varlığıdır. Görüşmecilerin hemen hepsi fabrikada çalışılan dönemdeki toplumsal yapının olumlu yönlerini vurgulamaktadır. Dönemi anlatan temel özelliğin işçiler arasındaki dayanışma olduğunu belirtmektedir. Bu aşamada yapılan kodlamalardan elde edilen toplumsal yapı, işçi ilişkileri gibi kodlar dönemin toplumsal atmosferini anlatmaktadır.

“İki sefer bir yerden geçtiğimiz zaman üçüncü sefer herkes bizi tanırdı. Yani öyleydik illaki bir tanıdıkla karşılaşırdık” (G11, Erkek, İlkokul, 65).

“Bölüşmek vardı. 50 kişi yemek yapıyorsa, komşuna dağıtıyorsun sende 5 çeşit yemek oluyor. Kimse aç açıkta kalmazdı. Öyle güzel bir yardımlaşma vardı” (G2, Erkek, Lise, 61).

“Yani biz hep iç içeydik, bir aradaydık. Hani beraber çalışırdık, beraber yerdik, beraber içerdik” (G5, Erkek, Lisans, 56).

5.2. Fabrika Kapanması: Özelleştirmeler ve Diğer Etkiler

Dünyada 1970'lerden sonra işsizliğin ve enflasyonun hızlanması Keynesyen birikim modelinin çözülmesini, akabinde neoliberal yeniden yapılanmacı modelin toplumsal ve iktisadi yapısının varlığını tesis etmesiyle sonuçlanmıştır (Dumenil & Levy, 2008). Keynesyen modelin temel söylemlerinden olan kitlesel üretimin kitlesel tüketimi destekleyeceği anlayışı uzunca süreler kalkınma literatüründe sanayinin olumlu rolüyle pekiştirilmiştir. Fakat modelin birikim sorunu yaşaması, dünyada 1970'lerdeki petrol krizi kalkınmanın yapısında da değişiklikler getirmiştir. Özellikle 19.yüzyıldan sonra varlığını sanayileşme ile beraber belirgin kılmış ve sanayi kenti imajını elde etmiş birçok kentte günümüzde sanayisizleşme tartışmaları başlamıştır. Özellikle Londra, Paris, Tokyo gibi kentler günümüzde farklı araştırmacılar tarafından dünya kenti kavramsallaştırmasında finansa ve hizmetlere dayalı yapılarıyla yer bulmaktadır (Friedmann, 1986; Sassen, 1991). Değişen bu yapı sadece gelişmekte olan ülkelerle sınırlı kalmamakta, gelişmekte olan birçok ülkedeki kentler de özellikle bünyelerinde var olan büyük fabrikaların kapanmasıyla özdeşleşen şekilde sanayisizleşme ve fonksiyonel değişim süreçlerini yaşamaktadır.

Türkiye'nin 1950'li yıllardan sonra ithal ikameci politikalara bağlı sanayileşme hamleleri 1980'li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür (Özel, 2011, s. 76). Bu süreçte Türkiye'nin sanayi üretimi nihai aşama denilen montaj sanayi konseptindedir. Emek yoğun, nitelik gerektirmeyen bu sanayileşme hamleleri 1980'li yıllardan sonra yerini farklı bir politikaya bırakmıştır. Böyle bir geleneğin tartışılmasındaki ilk kırılma noktası 24 Ocak 1980 kararlarıdır. Kimi akademik çevrelerde neoliberal yapılanmanın önemli sac ayağı olarak tartışılan bu siyasal müdahale (Öztürk vd., 2008; Doğançay, 2016) Türkiye'nin ekonomi modelinde öncekinden farklılaşan uygulamalar dikkati çekmektedir. Bu aşamada konuyla bağlantılı kritik nokta ise kamu varlıklarına yöneliktir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ve 1960'tan sonraki planlı kalkınma

hamlelerinde kamusal sermaye ile kurulmuş veya devralınmış fabrikalar özelleştirme süreçleriyle anılır hale gelmiştir. Özellikle ülkenin geneline yayılmış Sümerbank, Tekel, Paşabahçe, Şeker Fabrikaları gibi tesislerin özelleştirme veya kapanmaya maruz kaldığına dair araştırmacılar önemli bulgular aktarmaktadır (Öncel, 2015; Eştürk, 2018).

Yapılan görüşmeler yukarıda kavramsal çerçevesi aktarılan ve sonucu özelleştirmeler olarak belirilmiş süreci doğrular bulgular aktarmaktadır. Görüşmecilerin hâkim çoğunluğu çalışma alanını oluşturan Liman Ardı Bölgesi'ndeki büyük fabrikaların kapanmasını özelleştirmelerin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Burada dikkat çeken nokta hâkim çoğunluğu ilkökul düzeyinde eğitime sahip görüşmecilerin özelleştirme süreçlerinin nedenselliklerinde politik etkileri değerlendirebilmeleridir. Bu aşamada görüşmeciler 12 Eylül 1980 askeri darbesinden güncel hükümet politikalarına kadar geniş bir çerçevede özelleştirmelere dair nedensellikler kurmaktadır.

"Yani 12 Eylül darbesi vurdu. Arkasından Özal dönemi başladı ve özelleştirmelerle devletin malı satılmaya başladı. Sümerbank da bunlardan bir tanesi" (G7, Erkek, İlkokul, 73).

"Kapanan fabrikaların çoğu kamu kuruluşu. Özelleştirmeye alındılar. Sümerbank özelleşti. Tariş yarı özelleşti. Bunları zaten kapattılar" (G5, Erkek, Lisans, 56).

Fabrika kapanmasına dair süreci değerlendiren görüşmeciler, özelleştirmeler kadar olmasa da teknoloji ve yerelin etkisine dair de tespitlerini belirtmiştir. Özellikle hem geçmişte hem de günümüzde yapılan bölgesel kalkınma tartışmalarında sanayinin rolü yadsınamaz düzeydedir. Binlerce kişiye istihdam sağlayan büyük fabrikaların ortadan kalkmasının en önemli sonucu yerelde beliren istihdamın bir anda ortadan kalkmasıdır. Bu durum özellikle genç nüfus üzerinde işsizlik tehdidinin oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca yerelde istihdamın ani daralmasına karşılık gelen göç eğilimlerini de besleme potansiyeline sahiptir. Böylece özellikle kent merkezlerine veya diğer kentlere yönelik göçün besleme kaynakları da kendiliğinden oluşmaktadır.

"Bence Alsancak'ta ne oldu biliyor musun? Alsancak'ta yüzlerce dükkân kapandı. Yüzlerce iş yeri iflas etti. Fabrikalardan geçinen işyerleri, benim arkadaşımın berber dükkânı vardı, marketi vardı. Evet tekel bayi vardı. Çamaşır satan yeri vardı. Hepsinin beyaz eşya dükkânları vardı. Yani şimdi bize biz tabii biz niyetimizi yine bakkallardan, marketlerden alışveriş yapıyoruz. Ama oradaki esnafın baya zorluk yaşadı. Onlar

bizden daha çok çektiler, yani oraların özelleşmesine kapanmasına. Onlar daha çok küfrettiler diyeyim sana kısacası. Çünkü o dönem küçük esnaf çok fazlaydı. 3000 kişi bizden 10000 kişi orada yarısını da 6000 kişi öğlen paydosu biz çıkıyoruz. Bir saat kordona kadar gidiyoruz. Yolda sigaramızı, suyumuzu, biramızı alıyoruz. Çıkışta beşte beş buçukta yine kordona oradan otobüsler Konak'tan kalkıyor. Yani çok insan bu olaydan zarar gördü" (G11, Erkek, İlkokul, 65).

Görüşmeciler uluslararası literatürde fabrika kapatmalara dair sıkça tartışılan teknolojik yenilikle beraber gelen verimlilik artışının istihdama yansımaları veya fabrika kapatmaya etkisini ise daha az olarak değerlendirmiştir. Burada teknolojik yenilik, fabrika kapanmasına neden olan bir etken olarak değil, emek yoğun işgücünü yerinden eden bir nedensellik etrafında değerlendirilmektedir.

"Bak şimdi söyle kardeşim o fabrikalar komple kapatıldı. Neden her şey otomatiğe bağlandı. Ben tekelerde çalışırken palyeyi omuzuma koyup zemin kattan 7. kata çıkarırdım. 55 kilo... Yorulmak nedir bilmiyordum ama şu an her şey... Tık koyuyor bastıyor düğmeye tıp yukarı, tıp aşağı. Yani o işçi imkânı kalmadı. İşçilik bitti. Her şey elektronik" (G9, Erkek, İlkokul, 64).

5.3. O Eski Halinden Eser Yok Şimdi! Fabrika Sonrası Etkiler

Liman Ardı Bölgesi gibi mekânsal olarak yoğunlaşmış sanayi alanlarında zaman içerisinde fabrikaların kapanmasıyla belirgin hale gelen sanayisizleşmenin ilk etapta iki belirgin etkisi söz konusudur. Bunlardan birincisi sanayi sonrası fonksiyon, diğeri ise sanayi sonrası bölgede hakimiyet kazanan yeni fonksiyona uygun şekilde coğrafi görünümün şekillenmesidir. Bu şekillenmenin Türkiye açısından yoğunlaştığı kentlerin başında İstanbul gelmektedir. Özellikle Levent Büyükdere Caddesi, Bomonti, Paşabahçe gibi eski sanayi bölgelerinde sanayi sonrası fonksiyonel dönüşümde marka gayrimenkul yatırımlarının payı oldukça fazladır. Bu durum coğrafi görünümde fabrikalara dayalı yatay bir gelişimin yerine, yüksek emsal oranlarıyla desteklenmiş rezidans veya konutların hakimiyet kazanmasına neden olmaktadır (Ayık, 2018).

Liman Ardı Bölgesi yukarıda İstanbul için adı geçen eski sanayi bölgeleriyle oluşum açısından paralellik göstermesine karşılık, sanayi sonrası fonksiyon değişimi anlamında farklılıklar barındırmaktadır. Görüşmecilerin aktarımlarından da çıkarılabileceği gibi bölgede sanayi sonrası değişim yavaş ilerlemektedir. Bölgenin doğusunda D-300 Karayolu ile Halkapınar Metro İstasyonu arasında

kalan alanda Mahall Bomonti, Folkart Vega gibi marka gayrimenkul yatırımları Halkapınar Şarap ve İspirto Fabrikası gibi alanların dönüşümünden sonra inşa edilmiştir. Bahsi geçen büyük ölçekli gayrimenkul yatırımlarına rağmen alanda fonksiyonel değişim yavaş gerçekleşmektedir. Yapılan görüşmelerden elde edilen iki kod olan fabrika sonrası fonksiyonel değişim ve âtil durma durumu açıklığa kavuşturulmaktadır. Görüşmecilerin aktarımında fabrika sonrası güncel fonksiyonel değişimin yelpazesinin oldukça geniş olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle alandaki eğitim fonksiyonu görüşmecilerin sıklıkla dile getirdiği yeni fonksiyonların başında gelmektedir.

“Ne oldu bu Sümerbank’ın arazisine? Altı tane lise, üç tane normal lise, iki tane sanat okulu bir tane de Anadolu Lisesi oldu. Tamam çok güzel olmuş burası. Ama geri kalan ne oldu? Bu yapılanlar bir çeyreği. Şu kadar bir yere altı tane yapıldı” (G8, Erkek, İlkokul, 73).

“Sümerbank’ın arazisi tarumar oldu. Eğitim öğretim için okullara verildi. Eğitim fonksiyonu yapıldı. Bir kısmı da bomboş atıl duruyor. Onun dışında Tarış vardı. Üzüm işletmeleri vardı. Oralara özel sektör el koydu. Yaşar Üniversitesi’nin bir yeri var yine orada. Bir kısmına otomotiv sektörü girdi. Özel şirketler el koydu. Ama o bölgede hiç konut yapımı olmadı. Hep böyle âtil duruyor. Kafe, sosyal aktivite alanları, mesire alanları, piknik ve yeşil alanlar hiçbir şey olmadı” (G7, Erkek, İlkokul, 73).

Kentler doğası gereği rant üretme potansiyeli kuvvetli olan yerleşme birimleridir. İlk kurulduklarında kentin çeperinde kalan alanlar, zamanla nüfuslanma sürecine paralel olarak kent içinde kalıp, rant potansiyellerini arttırabilmektedir. Günümüzde bu durumun somut örnekleri İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa gibi büyük kentlerimizde oldukça belirgindir. Liman Ardı Bölgesi de zamanla kentin büyümesi ve hızla yayılması neticesinde rant potansiyelini arttırmış alanlara güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bölgedeki arazi rayiç bedelleri kentin birçok noktasına göre üst seviyelerdedir. Bu durum, bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için de önemli bir çekicilik oluşturmaktadır. Yapılan görüşmelerde fabrika sonrası kategorisi altında öne çıkan kodlardan biri bölgenin rant potansiyelidir. Alanın aynı zamanda eski kullanıcılarına karşılık gelen görüşmeciler günümüzde bölgenin rant potansiyelinin arttığını belirtmektedir.

“İkincisi şimdi Sümerbank’ın arazisi şehrin merkezinde. Şu anda şehrin merkezi, muhteşem bir yer” (G8, Erkek, İlkokul, 73).

“Şuradaki dükkâna 4000 lira istiyor. İnsaf ya insaf. Satılık fiyatları da arttı. Son dönemde fabrikaların kapanmasıyla alakası yok. Zaten burası altın değerinde herkes bunu biliyor” (G4, Kadın, Ortaokul, 74).

Dikkati çeker şekilde görüşmecilerin bir kısmı bölgenin doğusunda gelişim göstermeye başlamış gayrimenkul yatırımlarının farkındadır. Bu değişim alandaki diğer fonksiyonlardan gerek coğrafi görünümü şekillendirici gücü gerekse de bölgedeki olası fonksiyon değişimlerini yönlendirmesi açısından daha etkili bir noktada durmaktadır.

“Babacığım şimdi gökdelenler dikildi. Diğerleri yıkıldı. Diğerlerinin yerlerine yapıldı” (G9, Erkek, İlkokul, 64).

“Şimdi Türkerler 50-55 kat yaptı eski Tekel’in yerine. Vallahi Folkart Vegalar falan yapıyor. Yer olarak Halkapınar metro istasyonu arkasına dişüyor” (G10, Erkek, İlkokul, 71).

Fabrika sonrası güncel fonksiyonda fonksiyonsuzluk yaygın durumdadır. Geçmişte faaliyette bulunmuş fabrikaların bir kısmı atıl bir şekilde beklemektedir. Burada ikili bir ayırım yapmak mekânsal kullanım açısından daha doğru olacaktır. Eski fabrika alanlarının bir kısmı tamamen terk edilmiş veya kapalı şekilde beklerken, bir kısmı ise dans okulu, sanat okulu gibi farklı fonksiyonlarla kullanılmaktadır. Her iki şekilde de geçmişte mavi tulumlu işçi kalabalıklarının gündelik hayatı şekillendirdiği Liman Ardı Bölgesi günümüzde boş caddeler, çöküntü haline gelmiş birkaç konut alanıyla karakterize olmaktadır. Bölgedeki hem gündüz hareketliliği hem de gece hareketliliği oldukça düşük düzeydedir.

“Çünkü oralar çok geri kalmış yerler. Hiçbir şey yok yani. Devam et, Halkapınar’a kadar her taraf eski bina bomboş. Hiçbir yenilik yok yani” (G3, Erkek, İlkokul, 75).

“Oralarda kimse kalmadı hiç. Oralara korkulan virana yerler olmaya başladı” (G11, Erkek, İlkokul, 65).

Fabrika sonrası atıl durma, fonksiyonel değişim ve rant potansiyeli mekânsal değişikliklere karşılık gelirken, sonrasına dair etki sadece mekânın değişimiyle kalmamıştır. Fabrika sonrası gerçekleşen toplumsal etkiler de bir o kadar çarpıcı sonuçlar aktarmaktadır. Bu aşamada nüfusun yaşadığı etki birkaç başlıkta ele alınabilir. Bunlar fabrika sonrası ekonomik etki, bireysel yaşam döngülerinde yaşanan değişiklikler olarak kabaca başlıklandırılabilir. Fabrika gibi büyük bir kompleksin ortadan kalkmasının ilk ekonomik etkisi şüphesiz ki istihdamda daralma ve bununla beraber belirebilecek

işsizlik eğilimidir. Özellikle büyük işgücü gerektiren kamusal yatırımların ortadan kalkması, sonraki kuşakların işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalabilmesine neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda yereldeki genç kuşakların bununla baş edebilme sorununu ortaya çıkarmaktadır. Aksi durumda genç nüfus göç edebilmektedir. Bu aşamada görüşmelerden elde edilen 4 kod durumu ortaya çıkarmaktadır. Fabrika sonrası kategorisi altında istihdam, işsizlik, zorunlu göç, ucuz iş gücü olma gerçekleşen değişimin somutlaştığı kodları oluşturmaktadır. Adı geçen 4 kod da farklı nüfus gruplarının fabrika sonrası maruz kaldığı etkiyi çok veya az yansıtmaktadır.

Yapılan görüşmeler, eski işçilerin fabrikadan ayrılma veya emekli olduktan sonra fabrika sonrası erken dönemlerde farklı iş sahalarında faaliyette bulduklarını göstermektedir. Bu durum, aynı zamanda yerelin fabrika sonrası mücadele yöntemlerine de yakından ışık tutmaktadır. Görüşmeciler kendilerinin veya tanıdıklarının fabrika kapandıktan sonra tekstil, balıkçılık, tamir, serbest işler, tesisatçılık gibi farklı iş kollarında çalıştıklarını vurgulamaktadır.

“Ben denize başladım. Çocuklarım ufaktı mecburi denizde çalıştım. Tekne aldım kendime. Midye çıkardım, balık çıkardım efendime söyleyeyim ahtapot çıkardım. Ben dalgıçtım geçimimi bu şekilde sağladım” (G9, Erkek, İlkokul, 64).

Fabrika sonrası daha kötü iki senaryodan biri ucuz işgücü olarak hizmet sektöründe hayatına devam etmektedir. Diğer ise doğrudan işsiz kalmaktır. Özellikle görüşmecilerin bir kısmı için fabrika kapanması yerelde işsizlik anlamına gelmektedir. Bu durum, özellikle gençlerin bölgeden zorunlu bir şekilde göç etmesinin ana nedeni olarak da kavranmaktadır. Ayrıca fabrika sonrası istihdam değişimine bağlı olarak zorunlu şekilde göç etmek zorunda kalanlar sadece bölgedeki genç nüfus değildir. Fabrikanın kapanma sürecinde emekli olmamış, fakat fabrikada çalışmak isteyen işçiler için sunulan kısıtlı alternatiflerden biri de başka illerde bulunan fabrikalara gönderilmektir. Bu istihdam sağlama biçimi fabrikada yıllar içinde ihtisaslaşmış işgücünün sürekliliği açısından olumlu bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan yereldeki ilişki açısından bir kayıptır. Anlaşıldığı kadarıyla özellikle Sümerbank ve Tekel’de çalışan işçilerin bir kısmı İzmir’deki fabrikaların kapanması sonucu Antalya, Nazilli, Manisa, Kars gibi Türkiye’nin farklı yerlerine sevk edilmiştir.

“Şimdi ağır çalışma şartları daha fazla var. Daha doğrusu emeğinin karşılığını alamıyor. Şurada firında çalışan adam 12 saat çalışıyor ancak

asgari ücret alabiliyor. Ben eskiden çok memnundum. O dönem daha ağır çalışmamıza rağmen daha iyiydik. Alım gücümüz bugüne kıyasla çok daha iyiydi” (G2, Erkek, Lise, 61).

“Bütün arkadaşları, benden sonrakileri de Bergama’ya, Antalya’ya, şehrin diğer illerine, ülkenin diğer illerine dağıttılar. Ya çıkışımı alıp gideceksin ya da o Antalya’daki Sümerbank’a gideceksin, ya Bergama’ya gideceksin ya bilmem Nazilli’ye gideceksin. Bu şekilde, zorunlu bir şekilde dağıttılar sonuçta” (G7, Erkek, İlkokul, 73).

Fabrikaların kapanmasına dair bahsedilebilecek son etki fabrika sonrası yereldeki ilişki ağlarının durumudur. Görüşmelerden elde edilen net çıkarım katılımcıların hepsinin fabrika dönemine dair bir özlem içerisinde olduğudur. Fabrikaya, yaşanmışlıklara, eski Liman Ardı ve çevresine, Sümerbank’a dair aktarımların çoğu duygusal bir tonda gerçekleşmektedir. Bu durum esasında eski işçiler için fabrikanın sadece çalışılan bir yer olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve mekânsal ilişkileri yönlendiren bir yer olduğunu da doğrulamaktadır. Fabrika içindeki dostluk ilişkileri, işçi bağları özlenen bir durumdayken, oluşturulan platformlar ve iletişim araçlarıyla bu bağ bir şekilde korunmaya çalışılmaktadır.

“Ben Sümerbank’ın önünden yürüdüm Alsancak Stadı’na. Halkapınar’da metrodan indim yürüdüm. Maksat Sümerbank’ı görmek için, yoksa daha ileride inerdim. Yürüdüm. Sümerbank’ın önüne geldim. Bir baktım elektrikçi elemanlar gelmiş. Araba garajının giriş yerine orada lambalar var. Onları söküyorlar. Bir baktım ağlamaya başladım. Hüngür hüngür ağladım. Ağladığımda oradaki bir gencin dikkatini çekti galiba. Dedi ki amca hayrola. Buranın o kadar çok anısı var ki, mazisi var ki... Kıyamıyorum dedim. Yani biz oradan emekli olduk eve geldik. Elimde torba vardı poşetin içinde. Ağlamaya başladım. Hanım ne oldu sana dedi. Sarıldı boynuma” (G8, Erkek, İlkokul, 73).

“Biz de işte 2009 yılında böyle bir dernek kurduk, bir çatı altında toplayalım diye. 2009 da bir çatı altında toplanalım, eskilere yad edelim işte birinin düğünü, nişanı, ölümü birbirimizden haberdar olalım diye böyle bir işe girdik” (G11, Erkek, İlkokul, 65).

5.4. Anlatılan İzmir’in Hikâyesidir

İzmir, kentsel gelişimini Osmanlı’dan itibaren sürdüren, liman kenti olma halini Cumhuriyetle beraber pekiştirmiş bir kenttir. Özellikle Türkiye’nin 1950’li yıllardan sonra hızlanan kentleşme hareketlerinde İzmir de üzerine düşen görevi İstanbul

ve Ankara ile beraber sahiplenmiştir. 1950’li yıllarda 750.000’in biraz üzerinde olan il nüfusu, 1980 yılında 1.9 milyona erişerek 2 katından daha fazla bir artış gerçekleştirmiştir (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1980). Günümüzde ise İzmir nüfusu 4 milyonu aşarak Türkiye’nin nüfus açısından 3.büyük ili olma durumuna erişmiştir (TÜİK, 2022). Yıllar içinde nüfusun hızlı bir şekilde artması, İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerimizde olduğu gibi İzmir’de de kentsel birtakım problemlerin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle gecekondulaşma, bununla beraber beliren ulaşım sorunu, alt yapı sorunları İzmir’in kentleşme sürecinde yaşadığı en somut sorunların başında gelmektedir. Limontepe, Çimentepe, Kadifekale, Güzeltepe, Yamanlar gibi gecekondu semtleri günümüzde İzmir’in gecekondu kenti olmasında hatırı sayılır bir etkiye sahiptir. Bu semtlerin bazılarında veya İzmir’in Ege Mahallesi gibi farklı kültürel dokuya sahip mahallerinde yürütülen kentsel dönüşüm projeleri ise güncel bir trend olarak İzmir’de de karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye kentlerinde 1950 sonrası yoğunlaşmış kentleşme hareketleri, kırdan kente göçle beslenmiştir (Işık, 2005). Yapılan görüşmelerden elde edilen bir diğer tema olan İzmir’in gelişim sürecine dair aktarımlarda görüşmecilerin ağırlıklı bir kısmı dışarıdan göç yoluyla İzmir’le tanıştığını belirtmektedir. Burada ikili bir ayırım yapmak durumu açıklığa kavuşturabilmek anlamında daha aydınlatıcı olacaktır. Birincisi katılımcıların bir kısmı Türkiye’nin farklı coğrafi bölgelerinden farklı zaman dilimlerinde İzmir’e gelmişken, daha az sayıda görüşmecinin İzmir ile tanışması ise ülke dışı göçlerle gerçekleşmiştir. Kentleşme kategorisi altında görüşmeciler en fazla kentin nüfuslanma sürecine dair süreci aktarırken, daha az şekilde kentleşmede üniversitelerin rolü, ekonomik sebepler ve kentleşmenin mekânsal yansıması olarak değerlendirilebilecek gecekondulaşma sürecine dair de aktarımlarda bulunmuştur.

“1922 yılında babaannemler Kurtuluş Savaşı’nın bittiği zamanlarda Üsküp’te dayanamıyorlar buraya geliyorlar. O zamanlar yangın yeri Karamanlar tarafından yer veriyorlar. Bizimkiler istemiyorlar. Burada ne oturacağız diyorlar. Sonra da Eşrefpaşa’ya geliyorlar (G2, Erkek, Lise, 61).

“İlk Buca ilçesinin bir mahallesine yerleştik. Olduğu gibi gecekondu, kiremit, biriket evlerdi. Herkes göç etmiş gelmiş büyük nüfuslarla 8-10 nüfuslarıyla gelmişler. Anadolu’dan kopmuş gelmişler iş de bulabilmişler” (G7, Erkek, İlkokul, 73).

5.5. Kent Politikaları, Dinamikler ve Fonksiyonel Özellikler

İzmir’de düzensiz gerçekleştiği anlaşılan hızlı kentleşme hareketlerinin gündelik hayat içerisindeki yansımaları yürütülen kent politikalarıyla bağlantılı şekilde ilerlemektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların yaklaşık olarak 80 yıla yayılan kentleşme hareketlerindeki memnuniyet düzeyini uygulanan hükümet ve yerel yönetim politikalarıyla yakından bağlantılı şekilde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki bu aşamada makro hükümet politikaları açısından İzmir’e uygulanan kent politikalarından memnuniyetsizlik söz konusudur. Hatta kimi durumlarda hükümet ortadan kalkmakta, İzmir’e dair geri kalmışlığın veya yanlış kentsel uygulamaların sebebinin doğrudan devlet politikaları olduğu belirtilmektedir.

“Devlet İzmir’e zerre kadar yardımcı olmuyor. Bak şimdi deprem olsa evler yerle bir yemin ederim. Öyle daha binlerce yıkılacak bina var” (G10, Erkek, İlkokul, 71).

Kente dair makro siyasal yaklaşımlarda negatif olan tutum, Büyükşehir Belediyesi özelinde ise yerini daha muğlak bir yapıya bırakmaktadır. Görüşmecilerin bir kısmı Büyükşehir Belediyesi’nin kent politika ve uygulamalarını yeter/başarılı olarak değerlendirmektedir. Bir kısım görüşmeci ise belediye ile yaşadığı kişisel deneyimler nedeniyle tutumunu olumsuz yönde belirtmektedir. Fakat en nihayetinde hükümet politikalarında beliren katı negatif tutum, belediye ölçeğinde yumuşamaktadır.

“Yönetmel olarak memnunuz her gelen muhakkak bir şeyler yapıyor. Ben kendimi bildim bileli Osman Kibar zamanı, ondan sonra Ayanak geldi. Ondandan sonra Çakmur geldi, ondan sonra Piriştine geldi, ondan sonra Özfatıra geldi. Ondandan sonra Aziz Kocaoğlu geldi. Ondandan sonra şu andaki başkanımız geldi. Her gelen belediye başkanı muhakkak bir şeyler verdi İzmir’e. Ha daha fazlasını verebilir miydi? Elinde imkanları yoktu. Öyle inanıyorum en azından. Elindeki imkanlar o kadar değil” (G8, Erkek, İlkokul, 73).

Yukarıda İzmir’in kentleşme süreci ve politik müdahalelerle bağlantılı olduğu anlaşılan belediye ve hükümet uygulamaları kentsel aidiyet açısından tamamen farklı bir fotoğrafla karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kentsel aidiyet mevcut yerleşmedeki yaşam süresi, mekân ve toplumla kurulan karşılıklı ilişkiler gibi farklı parametrelerden etkilenmektedir. Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla görüşmeciler İzmirli olmayı bir gurur kaynağı olarak görmektedir. Buradan yapılacak çıkarım ise kentsel aidiyetle beraber oluşan kent kimliğinin İzmirli tarafından oluşturulduğu gerçeğidir. Katılımcılar geçmişte farklı

kentlerden veya ülkelerden İzmir'e gelmesine rağmen, günümüzde İzmirli olma gerçeğini sahiplenmekte, İzmir'de yaşamaktan mutluluk duymaktadır. Bu durum eski fabrika işçilerinden oluşan ve aslında çoğu toplumsal ilişkisi fabrika sonrası zedelenmiş bireylerin tüm olumsuz koşullar karşısında İzmir'le bağıni devam ettirdiğinin somut kanıtlarını sunmaktadır.

"İzmir benim için başka, yani çok güzel yerlere gidiyorum da geliyorum da. Ayağım biraz taban düşüklüğü var. Zorlanıyorum. O durakta indiğim zaman vatanıma geldim diyorum" (G4, Kadın, Ortaokul, 74).

Son olarak görüşmecilerin İzmir'in güncel fonksiyonlarına dair yaptıkları tespitlerde sanayinin rolünün varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu aşamada değerlendirmeler İzmir'in diğer ilçelerini kapsayacak şekilde ele alınmaktadır. Çok küçük bir katılımcı grubu ise İzmir'deki ulaşım, tarım ve hizmet fonksiyonuna dair vurgular yapmaktadır.

"Ve ağırlıkla burası ve çevresi Ödemiş, Torbalı, Kemalpaşa, Menemen tarıma dayalı sektör. Burada da zamanında liman olduğu için pamuk, tütün çok işler. Burada tabii incir, pamuk, tütün, hani kolonyaya işletmesi, zeytinyağı işletmeleri..." (G5, Erkek, Lisans, 56).

6. TARTIŞMA

Çalışmada ortaya çıkan iki tema altındaki kodlar sanayileşme, sanayisizleşme ve kent üçlüsünün birbiriyle kurduğu ilişkiyi anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır (Şekil 3). Görüşmecilerden ortaya çıkan fabrika dönemine dair aktarımlarda birbirleriyle bağlantılı iki kod vasıfsız statüdeki işçilerin çalışma şartlarıdır. Görüşmeye katılmış işçiler fabrika dönemindeki çalışma şartlarının oldukça ağır olduğunu, üretim sürecinin emek yoğun bir şekilde gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu aktarımların gerçekleştiği anlatımlarda çalışma şartları ve vasıfsız işçi kodları en fazla birbiriyle çakışan kodları oluşturmaktadır. Bu durum literatürle uyumlu bir resmi de karşımıza çıkarmaktadır. Sanayisizleşme ve fabrika kapatmalara dair çıktılarda süreçten en fazla etkilenen grubun kol gücüne dayalı işlerde çalışan işçiler olduğu belirtilmektedir (Hinde, 1994). Bu durumun bir diğer tamamlayıcısı ise sanayisizleşmenin önemli nedenselliklerinden olan teknolojik üretimle beraber gelen robotik üretim veya üretimin niteliğindeki değişimdir (World Economic Forum, 2020). Çalışma kapsamında elde edilen bulgular bu durumun fabrikalarda kademeli şekilde oluştuğunu göstermektedir. Fabrikaların aktif olduğu dönemde belirli periyotlarda yapılan değişiklikler zamanla işten çıkarmaların artmasına ve fabrikalarda çalışan işçi sayısının azalmasına neden olmuştur. Bu

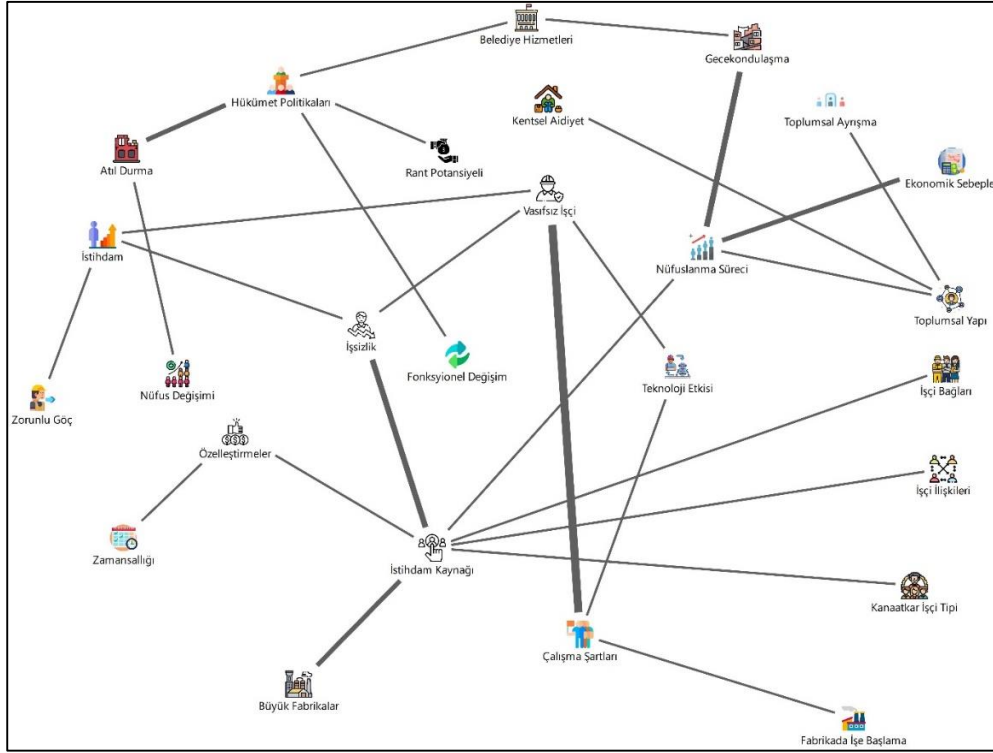
azalışın son halkası ise fabrikanın tamamen kapanması şeklinde gerçekleşmektedir.

Çalışmanın bulgularından ortaya çıktığı haliyle fabrikaların istihdam kaynağı olmasının birçok farklı kategori ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle görüşmeciler büyük fabrikaların dönemi için önemli bir istihdam kaynağı olduğunu belirtmesinin devamında, fabrika kapanması sonrası işsizlik eğiliminin önemli bir süreç olarak belirdiği tespitini yapmaktadır. Bu tespit esasında çalışmadaki çıktılardan uluslararası literatürle uyumlu olduğunu göstermektedir. Fabrika kapatmalara dair çalışmalar kapatma sonrasında yerelin ilk etkilenme halinin istihdamdaki ani daralmayla kendisini gösterdiğini belirtmektedir (Chapain & Murie, 2008; Beer, 2018). Yapılan analizler sonucunda görüşmeciler fabrika sonrası işsizlik ve istihdam değişimi vurgusuyla literatürün bu çıktısını destekleyici katkılar sunmaktadır. Görüşmecilerin bir kısmı fabrika sonrası işsizliğin oluştuğunu belirtmekle birlikte daha fazla beliren ise istihdamın değişimi, hatta kimi durumlarda doğrudan ucuz emek gücü olarak iş hayatının devam etmesidir. Bu durum küreselleşme sürecinde kentlerdeki fonksiyonel değişimle paralel gelişen bir durumdur (Friedmann, 1986; Sassen, 1991). Makro ölçekte sanayi fonksiyonunun devam etmesine karşılık, yerelde büyük bir fabrikanın kapanması yerel/bölgesel nüfusun hizmetler sektörüne yönelimini beraberinde getirmektedir (Bailey vd., 2012; Beer, 2015). Çalışmadaki çıktılar da buna uygun bir yapıda şekillenmektedir. Fabrikada vasıfsız olan veya yıllar içerisinde sadece fabrika içinde belirli bir üretim kolunda uzmanlaşmış işçiler, sonraki süreçte hizmetler sektöründe çalışmak veya doğrudan emekli olmak durumunda kalmaktadır. Bu durumun genç nüfus üzerindeki etkisi ise hizmetler sektörüne eklenme veya dışarıya göç yoluyla olmaktadır.

Çalışma kapsamında İzmir'in yerleşme ve kentsel gelişimi ile bağlantılı çıktılar Türkiye'nin kentleşme süreci ile de yakından ilgilidir. Türkiye'nin 1950 sonrasındaki hızlı kentleşmesindeki üç ana aktörden biri olan İzmir'de fonksiyonel oluşumla beraber, nüfusun hızlı bir şekilde kente akışı gecekondulaşma eğiliminin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu durum Türkiye ve dünyadaki diğer kentler üzerine yapılan araştırmalarda da beliren bir sonuçtur (Türkdoğan, 2006; Davis, 2010). Nüfusun ilk etapta kısa bir zaman periyodunda akışı enformel yerleşme kalıplarının oluşmasını doğurmaktadır. Günümüzde İzmir'deki Limontepe, Çimentepe, Kadifekale, Güzeltepe, Yamanlar gibi semtlerdeki gecekondu bahsi geçen hızlı kentleşmenin yerleşme dokusuna yansımış halini sunmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan kodlar arasındaki ilişki bu durumu doğrulamaktadır (Şekil 3).

Nüfuslanma sürecinin kesiştiği kodlardan biri gecekondulaşma, diğeri ise ekonomik sebeplerdir. Kentleşmedeki ekonomik sebepler ise kırsal alandaki

yaygın yoksulluk nedeniyle İzmir'e göç sürecini aktarması bakımından çarpıcı bir nedensellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3- Kodlamalar sonrasında en az bir defa birbiriyle çakışan kodların dağılımı
Figure 3- Distribution of codes that match with each other at least once after coding

Elde edilen görüşmeler kapsamında son olarak tartışılması gereken, tüm bu süreçteki siyasal yönelimlerin sürece etkisidir. Siyasal süreçler çalışma kapsamında iki eksenle ortaya çıkmaktadır. Birincisi makro ölçekte hükümet politikalarıdır ki bu durum kimi zaman hükümetin devletle bir tutulması şeklinde negatif bir şekilde aktarılmaktadır. Yapılan tespitlerde İzmir'deki kentsel gelişimdeki sorunlar veya fabrikaların atıl kalması halini hükümetin İzmir'e yönelik tutumuyla bağdaştırılmaktadır. Diğer bir açıdan ise görüşmeciler Büyükşehir Belediyesi'nin hizmetlerini ilkinde göre daha olumlu şekilde değerlendirmektedir. Görüşmelerden elde edilen sonuç esasında bireylerin siyasal tutum ve beklentilerinin fabrika kapatmalarının veya kentsel gelişimdeki rollerin dağıtımına da etki ettiğini ortaya çıkarmaktadır.

7. SONUÇ

Günümüz kentleri için güncel bir trend olan sanayisizleşme eğilimleri ve bunun mekâna yansımaları ilgi çekici bir konu olarak farklı bilim dalları tarafından araştırılmaktadır (Chapain & Murie, 2008). Birbiriyle bağlantılı bu iki fenomen yerelin

değişimine ve dönüşümüne pozitif katkılar sağlarken, ağırlıklı negatif etkilerle belirginleşmektedir. İzmir'in eski sanayi bölgelerinden olan ve günümüzde baskın bir fonksiyonel kullanımın olmadığı Liman Ardı Bölgesi'nin ele alındığı bu çalışmada temel bazı bulgulara ulaşılmıştır. Bunların başında fabrika kapatmalara dair sürecin uluslararası literatürle uyumlu çıktılar sunması gelmektedir. Çalışmanın bulguları bölgedeki fabrikaların kapanmasının ilk etkisinin istihdamda değişme ve işsizlik olduğunu göstermektedir. Fabrika kapanmasının mevcut toplumsal yapının değişimini de olumsuz yönde değiştirdiğini göstermektedir. Yapılı inşaat süreçleri açısından ise bölgede radikal bir değişikliğin olmadığı hem elde edilen görüşmelerden hem de gündelik hayat pratiklerinden anlaşılabilir. Planlama süreçlerindeki ağır ilerleme günümüzde Liman Ardı Bölgesi'nde marka gayrimenkul yatırımları yönündeki eğilimi kısıtlayıcı bir etken yaratmaktadır. Bu nedenle çalışma alanındaki kimi fabrikalar endüstri mirası kapsamında değerlendirilirken, kimi fabrikalar ise çeşitli kurslar, eğitim gibi farklı alanlarda fiziki binası korunarak devam ettirilmektedir. Bu kullanım şekli İstanbul gibi fabrika sonrası gayrimenkul

yatırımlarının kuvvetli olduğu kentlerimizle zıt bir bulguyu da bizlere sunmaktadır.

Çalışma ayrıca sanayisizleşme ve fabrika kapatmalara dair Beer, vd., (2019) ve Irving vd., (2022)'de vurgulanan sürecin sonrasını analiz etme açısından literatürde önemli bir boşluğu doldurmaya adaydır. Çalışma bunu yaparken nitel yöntemleri kullanmakta ve mikro süreçlere ışık tutmaktadır. Bu açıdan çalışmanın ayrı bir özgünlüğe sahip olduğu da düşünülmektedir. Ayrıca bölgeye yönelik Karadağ & İncedere (2020)'de Coğrafya, Sosyoloji ve Antropoloji gibi sosyal bilimlerin farklı kollarının araştırma eğiliminin az olduğu tespiti yapılmaktadır. Bu durumun yer kimliği, yerel halkın katılımı, endüstri miras ve alanlarıyla kurulan bellek ilişkisinin anlaşılmasını zorlaştırdığı vurgulanmaktadır. Bu çalışma yazarların bölgeye yönelik araştırma eksikliğine de önemli bir katkı sunmaktadır. Özellikle çalışma kapsamında ortaya çıkan kodlardan biri olan kentsel aidiyet yer kimliği, yerel halkın katılımı gibi farklı parametreleri de içine almaktadır. Bunun dışında bölgede endüstri mirası kapsamına alınmamış fabrikalara dair gelecek projeksiyonlarının oluşturulmasında da çalışmanın yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye kentlerinin değişim ve dönüşüm süreçleri 2000'li yıllardan sonra aldığı hızı kimi dönemde arttırarak kimi dönemde de azaltarak bir şekilde devam ettirmektedir. İstanbul'da daha baskın şekilde hissedilen mekânsal ve fonksiyonel dönüşüm çabaları çoğu zaman nüfus grupları üzerinde yerinden edilme, istihdam biçimlerinin değişimi şeklinde etkisini göstermektedir. Ayrıca yerleşmelerin fonksiyonel yapısında da sanayiden hizmetlere, finansa doğru geçişi de doğurmaktadır. Mekânı referans alan Coğrafya, Şehir Bölge Planlama gibi farklı bilim dallarının kentlerimizde meydana gelen dönüşüm süreçlerini en başından sonrasına kadar takip etmesi sürecin daha sağlıklı yönlendirilmesi açısından acil bir ihtiyaç olarak karşımıza durmaktadır. Böylece mekân-toplum ilişkisi daha sağlıklı kavranabileceği gibi, politika yapıcılarının kentsel mekânla kurduğu ilişkinin daha pozitif yöndeki değişimine de katkı sunulmuş olacaktır.

NOT: Araştırmanın etik kurul izni, Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 5.9.2022 Tarih ve 10 nolu toplantısının 8. Kararıyla alınmıştır

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / funding conditions	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/Conception/Design of Study	U. Ayık – C. Ögel
Metodoloji/Methodology	U. Ayık – C. Ögel
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/Data Curation	U. Ayık – C. Ögel
Analiz/Analysis and interpretation of data	U. Ayık – C. Ögel
Görselleştirme/ Visualization	U. Ayık – C. Ögel
Yazı taslağı/Writing - Original Draft	U. Ayık – C. Ögel
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/Writing - Review & Editing	U. Ayık – C. Ögel
Proje yönetimi/Project administration	U. Ayık – C. Ögel

REFERANSLAR

- Adanalı, R. (2012). Keçiborlu Kükürt Fabrikası'nın kapatılmasından sonra kentin sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerindeki değişim. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Akurgal, E. (1983). *Eski İzmir I.yerleşme kantları ve Athena Tapınağı*. Ankara.
- Almaçık, A. (2008). After deindustrialization, in the midst of urban transformation: The case of Paşabahçe. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü, İzmir.
- Avcı, S. (2000). Türkiye'nin ekonomi politikaları ve coğrafi sonuçları. *Coğrafya Dergisi*, (8), 29-70.
- Ayık, U. (2018). Ekonomi politikalarının yansımaları olarak sanayisizleşme ve mekânsal değişim: İstanbul örneği. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayık, U., & Avcı, S. (2020). Büyükdere Caddesi'nde sanayileşme ve sanayisizleşme süreçlerinin mekânsal yansımaları (İstanbul-Türkiye). *Coğrafya Dergisi*, 40, 203-217. doi: <https://doi.org/10.26650/JGEOG2019-0054>
- Ayönü, Y. (2009). İzmir'de Türk hakimiyetinin başlaması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX (1), 1-8.

- Bailey, D., Chapain, C., & De Ruyter, A. (2012). Employment outcomes and plant closure in a post-industrial city: An analysis of the labour market status of MG Rover workers three years on. *Urban Studies*, 49(7), 1595-1612. doi: <https://doi.org/10.1177/00420980114154>
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Baran, H., & Atay, Ç. (2010). İzmir Alsancak Limanı'nın etki alanı ve İzmir kentinin ekonomik yapısı ile bağı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 2(2), 67-81.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (1980). Genel nüfus sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri İzmir. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Beer, A. (2015). Structural adjustment programmes and regional development in Australia. *Local Economy*, 30(1), 21-40. doi: 10.1177/0269094214562171
- Beer, A. (2018). The closure of the Australian car manufacturing industry: redundancy, policy and community impacts. *Australian Geographer*, 49(3), 419-438. doi: <https://doi.org/10.1080/00049182.2017.1402452>
- Beer, A., Weller, S., Barnes, T., Onur, I., Ratcliffe, J., Bailey, D., & Sotarauta, M. (2019). The urban and regional impacts of plant closures: New methods and perspectives. *Regional Studies, Regional Science*, 6(1), 380-394. doi:10.1080/21681376.2019.1622440
- Beer, S. (2018). Living the cruel futures of industrial change. *Social & Cultural Geography*, 19(1), 102-119. doi:10.1080/14649365.2016.1258722
- Bernard, A., Smeets, V., & Warzynski, F. (2017). Rethinking deindustrialization. *Economic Policy*, 32(89), 5-38.
- Chapain, C., & Murie, A. (2008). The impact of factory closure on local communities and economies: The case of the MG Rover Longbridge closure in Birmingham. *Policy Studies*, 29(3), 305-317. doi:10.1080/01442870802159962
- Clark, C. (1940). *The conditions of economic progress* (1.b.). MacMillan And Co. Limited .
- Cinkış, D. & Erdin, H. E. (2022). Kent merkezlerinde otopark talebinin belirlenmesine ve yönetilmesine ilişkin bir değerlendirme yöntemi, İzmir Alsancak. *Planlama Dergisi*, 32(3), 408-423. doi: 10.14744/planlama.2022.67984
- Cohen, Y., & Kristal, T. (2015). What do computers really do? Computerization, fading pay-setting institutions and rising wage inequality. *Social Stratification and Mobility*, 42, 33-47. doi: <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2015.07.001>
- Çıkış, Ş. (2009). Endüstriyel bir miras alanında dönüşüm: İzmir Liman Arkası Bölgesi. *Ege Mimarlık*, 3(70), 10-13.
- Çiçek, Ü. (2006). *İzmir'in tarihçesi*. İzmir Ticaret Odası.
- Davis, M. (2010). *Gecekondu Gezegeni* (2.b.). Metis Yayınları.
- Doğançay, M. (2016). Neoliberal kuram bağlamında Turgut Özal ve 24 Ocak Kararları. Turgut Özal Üniversitesi & Turgut Özal Araştırma ve Uygulama Merkezi (Dü.), *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, (s. 150-158). 3 Mart, Ankara.
- EBSO (1995). *Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın 50. yılı*. Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları
- Dumenil, G., & Levy, D. (2008). Neoliberal (Karşı) Devrim. A. Filho, & D. Johnston (Eds.) içinde, *Neoliberalizm(Muhafif Bir Seçki)* (s. 25-42) Yordam Yayınları.
- Eştürk, Ö. (2018). Türkiye'de şeker sektörünün önemi ve geleceği üzerine bir değerlendirme. *Anadolu İşletme ve İktisat Dergisi*, 2(1), 67-81.
- Frey, C., & Osborne, M. (2013). *The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?* Working Paper. University of Oxford, 1-77.
- Friedmann, J. (1986). The world city hypothesis. *Development and Change*, 17(1), 69-83. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1986.tb00231.x>
- Gospodini, A. (2009). Post-industrial trajectories of Mediterranean European Cities: The case of Post-Olympics Athens. *Urban Studies*, 46(5-6), 1157-1186. doi:<https://doi.org/10.1177/0042098009103859>
- Güngördü, A., & Güner, H. E. (2019). 1922 büyük İzmir Yangını sonrası İzmir Cumhuriyet Meydanı'nın oluşumu ve mekânsal gelişiminin incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 111-130.
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin Durumu* (6.b.). Metis Yayınları.
- Hinde, K. (1994). Labour market experiences following plant closure: The case of Sunderland's shipyard workers. *Regional Studies*, 28(7), 713-724. doi:10.1080/00343409412331348596

- Irving, J., Beer, A., Weller, S., & Barnes, T. (2022). Plant closures in Australia's automotive industry: Continuity and change. *Regional Studies, Regional Science*, 9(1), 5-22. doi:10.1080/21681376.2021.2016071
- Işık, Ş. (2005). Türkiye'de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 57-71.
- İlgürel, M. (1993). Çaka Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 186-188.
- Kandžija, V., Tomljanović, M., & Huđek, I. (2017). Deindustrialization as a process in the EU. *Ekonomski vjesnik : Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, 30(2), 399-414.
- Karadağ, A. (2000). *Kentsel gelişim süreci çevresel etkileri ve sorunları ile İzmir*. Titizler Grafik Baskı.
- Karadağ, A., & İncedere, L. (2020). Kentsel belleğin sürdürülebilirliği açısından İzmir'deki endüstri miras alanlarının önemi: Alsancak Liman Ardı Bölgesi Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 57-71.
- Karataş, N. (2006). Ege Bölgesi'nde sanayi gelişim süreci ve mekânsal yansımaları – İzmir Örneği. Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, (11), 191-210.
- Kök, B. (2017). *Paşabahçe sanayi emeği havzası'nda mekânı "emek" üzerinden okumak*. Yayınlanmamış lisans bitirme tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Mangır, K. (2021, Ağustos 23). İzmir Liman Arkası Bölgesi'nin dünü, bugünü ve geleceği. Kasım, 23 2022 tarihinde İzmir Kalkınma Ajansı: <https://kalkinmaguncesi.izka.org.tr/index.php/2021/08/23/izmir-liman-arkasi-bolgesinin-dunu-bugunu-ve-gelecegi/> adresinden alındı.
- Neuman, W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I* (7.b.). Yayın Odası.
- Olçay, G., & Nurtekin, H. (2020). İstanbul Basın Ekspres Aksı'nın gelişme ve dönüşme dinamikleri. *Planlama Dergisi*, 30(3), 404-420. doi:10.14744/planlama.2020.98853
- Öncel, M. (2015). *Özelleştirilen Beykoz Kundura Fabrikası'nın sosyal bir komplekse dönüştürülmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özel, H. (2011). Türkiye'de ticari serbestleşmenin tarihsel gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 73-92.
- Öztürk, Ş., Nas, F., & İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, neo-liberal politikalar ve Türkiye tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2), 15-32.
- Patton, M. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods* (3rd Edition ed.). Sage Publications.
- Pinch, S., & Mason, C. (1991). Redundancy in an expanding labour market: A case-study of displaced workers from two manufacturing plants in Southampton. *Urban Studies*, 28(5), 735-757.
- Rowthorn, R., & Ramaswamy, R. (1999). Growth, trade, and deindustrialization. *IMF Staff Papers*, 46(1), 18-41.
- Sassen, S. (1991). *The global city: New York, London, Tokyo* (1st Edition ed.). Princeton University Press.
- Şahin, Ç. (2020). Kapitalizm - mekân ilişkisi: Fordist 'sanayi/işçi' kenti ile post-fordist 'küresel/hizmet' kenti karşılaştırması üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79, 237-275. doi: <https://doi.org/10.26650/jspc.2020.79.0048>
- Şimşek, E. (2006). *Endüstri yapılarının kültürel miras olarak irdelenmesi ve değerlendirilmesi: İzmir Liman Arkası örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Telford, L. (2022). 'There is nothing there': Deindustrialization and loss in a coastal town. *Competition & Change*, 26(2), 1-18. doi:10.1177/10245294211011300
- Tomaney, J., Pike, A., & Cornford, J. (1999). Plant closure and the local economy: The case of Swan Hunter on Tyneside. *Regional Studies*, 33(5), 401-411. doi:10.1080/00343409950081257
- Tregenna, F. (2016). Deindustrialization and Premature Deindustrialization. G. Kattel, & E. Reinert (Eds) içinde, *Handbook of Alternative Theories of Economic Development* (s. 710-728). Edward Elgar Publishing Limited.
- Tunçer, İ., & Can, S. (2022). Endüstri mirası yapıların yeniden işlevlendirilmesi: Üç farklı tütün fabrikasının dönüşümü. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 7(1), 333-357. doi:10.26835/my.1073617
- TÜİK. (2022, 16 Eylül). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2021*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500> adresinden alındı
- Türkdoğan, O. (2006). İstanbul gecekondü kimliği (1.b.). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Uzun, M. (2014). Endüstri alanı dönüşüm projesi SEKA Park'ın (Kocaeli-İzmit) kıyı kullanımına etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (30), 154-179. doi:10.14781/MCD.2014308149

- Ünal, Ç. (2020). Sanayi’de mekânsal dönüşümler İzmir örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 1-19.
- Ünverdi, L. (2004). İhracat oryantasyonlu sanayileşme sürecinde küçük üretimin mekânsal yer değiştirme stratejileri: İzmir örneği üzerine ampirik bir araştırma, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Araştırma Fon Kurulu*, Proje No: 0922.01.01.08, İzmir. (Prof. Dr. Emel Göksu yöneticiliğinde)
- World Economic Forum. (2020). *The future of jobs report*.
https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf adresinden alındı
- Yardımcı, C. (2020). *Yapısal dönüşüm ve sanayisizleşme* (1.b.). Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Yıldız, M. (2012). İzmir levantenleri üzerine inceleme. *Turan: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 4(13), 36-54.
- Ziersch, A., Baum, F., Woodman, R., Newman, L., & Jolley, G. (2014). A longitudinal study of the mental health impacts of job loss. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 56(7), 714-720.
doi:10.1097/JOM.0000000000000193